

ZAHTEVI PRIPADNIKA NEKADAŠNJE NEMAČKE MANJINE ZA RESTITUCIJU IMOVINE U SRBIJI

APSTRAKT

Razvoj ljudskih prava doveo je do aktuelizacije pitanja restitucije imovine oduzete pripadnicima nemačke manjine u državama istočne i jugoistočne Evrope za vreme i nakon okončanja Drugog svetskog rata. Oduzimanje imovine, usledilo je u cilju konsolidacije ratom razrušene privrede i opljačkanog i uništenog nacionalnog bogatstva od strane nacističke Nemačke i njenih ratnih satelita. Uzimajući u obzir da su oduzimanjem imovine bile obuhvaćene razne kategorija lica, a ne samo pripadnici nemačke manjine koji su direktno ili indirektno učestvovali u okupaciji i agresorskom ratu protiv pomenutih država, pokretanje zahteva za restituciju danas u Srbiji, otvara pitanja njihove pravne i političke rehabilitacije, a potom i revizije pravno-istorijskih činjenica koje u izmenjenim društveno-političkim okolnostima nakon raspada Jugoslavije, mogu imati samo ograničene implikacije na međunarodnompravnom planu, uključujući i efekte u procesu pristupanja Evropskoj uniji.

Ključne reči: Restitucija, imovina, nemačka manjina, folksdojčeri, Jugoslavija, Srbija, Češka, Evropska unija.

PRAVNO-ISTORIJSKI ASPEKT PROBLEMA

Posle Prvog svetskog rata, Versajski mir je usvojio princip stečenih istorijskih prava i princip zaštite manjina kao merodavne kriterijume za rešavanje unutrašnjih nacionalnih pitanja.² Kroz zaštitu kolektivnih prava manjina, bilo je moguće ostvariti i pojedinačna prava čoveka kao individue.

- 1 Dr Duško Dimitrijević, naučni saradnik u Institutu za međunarodnu politiku i privredu, Beograd. E-mail adresa: dimitrijevicd@diplomacy.bg.ac.rs. Rad je rezultat istraživanja u okviru projekta „Srbija i savremeni svet: perspektive i putevi učvršćivanja spoljnopolitičkog, bezbednosnog i spoljnoekonomskog položaja Srbije u savremenim procesima u međunarodnoj zajednici”, Ministarstva za nauku i tehnološki razvoj Republike Srbije, ev. br. 149002D, 2006–2010.
- 2 „Ugovor o miru između savezničkih i udruženih sila i Nemačke“, 28. jun 1919, *Službene novine*, br. 119a/1920 i 224-XXX/1922.

Zaštita manjinskih prava prevazišla je unutrašnjopolitički značaj i postala je vrlo brzo, presudan faktor za uspostavljanje dobrosusedskih odnosa.³ Status pripadnika manjina, uključujući i pripadnike nemačke narodnosti u evropskim državama u kojima su živeli bio je regulisan mirovnim ugovorima kao i specijalnim ugovorima o zaštiti manjina na osnovu kojih su manjine stavljene pod zaštitu i kontrolu Društva naroda.⁴ Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca prihvatila je obavezu da garantuje manjinama osnovna ljudska prava poput prava na život, slobodu, veroispovest, jezik i pravo na državljanstvo.⁵ Poslednje navedeno pravo garantovano je Sen-Žermenskim ugovorom o miru sa Austrijom i Trijanonskim mirovnim ugovorom sa Mađarskom.⁶ Na osnovu prava na jugoslovensko državljanstvo pripadnicima nemačke manjine u Kraljevini Jugoslaviji bila su zajemčena prava da samostalno podižu, upravljaju i nadgledaju dobrotvorne, verske i socijalne i prosvetne ustanove, a sa druge strane, bila im je zajemčena jednakost u građanskim i političkim pravima.⁷

Nemačka manjina svoju lojalnost prema Kraljevini Jugoslaviji iskazivala je na višestran način. O tome govore i podaci iz privrednog, kulturnog i političkog života. Statistike pokazuju da su njeni pripadnici, predstavljali oko 4% od ukupnog broja Jugoslovena.⁸ Od toga, 45% pripadalo je poljoprivrednom

3 Milan Marković, *Zaštita, manjina u sklopu međunarodne zaštite ljudskih prava*, Beograd, 1956, str. 161.

4 Po završetku Prvog svetskog rata, oko dvanaest miliona ljudi kojima je nemački bio maternji jezik, našao se van svoje matične zemlje u statusu nacionalne manjine. Američki predsenik Vilson izneo je predlog da se u Pakt Društva naroda unesu odredbe o zaštiti rasnih i narodnosnih manjina. Zbog protivljenja bivših saveznika (pre svega Velike Britanije), odredbe o zaštiti manjina nisu ušle u ovaj dokument. Videti: Miodrag Mitić, *Nacionalne manjine – Prava pripadnika manjina i zaštita teritorijalnog integriteta država*, Beograd, 1998, str. 14.

5 Članom 51. Sen-Žermenskog ugovora o miru sa Austrijom, država Srba, Hrvata i Slovenaca obavezala se da zaključi jedan ugovor sa glavnim savezničkim silama radi zaštite rasnih, jezičkih i verskih manjina. Na osnovu ove obaveze, uz mirovni ugovora bio je priložen poseban Ugovor o zaštiti manjina od 10. septembra 1919. godine. Zakonom donetim 1920. godine, sprovedena je preliminarno međunarodna obaveza usaglašavanja unutrašnjeg zakonodavstva sa postojećim međunarodnopravnim standardima. Videti: L.J. Stojković - M. Martić, *Nacionalne manjine u Jugoslaviji*, Beograd, 1953, str. 8.

6 Zbirka zakona, Beograd, 1927, sveske br. 61 i 64.

7 Ustavom Kraljevine SHS iz 1921. godine, manjinama zagantovana su osnovna ljudska prava po principu ravnopravnosti sa većinskim narodom.

8 Prema zvaničnom statističkom popisu stanovništva iz 1921. godine, nemačka manjina brojala je 577.900 pripadnika, dok je popisom iz 1931. godine njihov broj smanjen na 499.969 pripadnika.

stanovništvu, 18% zanatlijama, 3% trgovcima, 30% radničkoj klasi, a 2% inteligenciji. Nemci su bili vlasnici preko 30% najplodnijeg zemljišta u Vojvodini. Posedovali su 46,7% industrije, a bili su involvirani sa 40% u zanatstvu i sa 30,6% u bankarstvu Kraljevine Jugoslavije.⁹

Pripadnici nemačke manjine imali su značajnog udela i u organizovanju političkog života Kraljevine Jugoslavije kroz delovanje partije Nemaca (*Partei der Deutschen*). I pored očigledne agilnosti u socijalnom organizovanju, veći deo pripadnika nemačke manjine između dva rata potpao je pod uticaj nove nemačke geopolitičke doktrine o širenju na Jugoistok.¹⁰ Utopijski san o Trećem Rajhu kao zajednici koja ne priznaje granice između nemačkog naroda postakao je aktivnu političku mobilizaciju i propagandno-političku agitaciju pripadnika nemačke manjine u evropskim državama.¹¹ Glavni nosilac rajhsdeje i kolaboracionističke mreže u Kraljevini Jugoslaviji bio je Švapsko-Nemački kulturni savez (*Schwäbisch-Deutschen Kulturbund*), udruženje za očuvanje i širenje nemačke kulture, koje je uoči izbijanja Drugog svetskog rata okupljalo skoro 95% od ukupnog broja nemačkog stanovništva.¹² Kao deo jedinstvenog fronta koji je delovao kroz prosvetni sistem nemačkih manjinskih škola, kroz delatnost privrednih društava i kroz aktivnosti drugih udruženja i asocijacija, *Kulturbund* je sprovodio nemačku nacionalsocijalističku politiku

-
- 9 Branko Pavlica, *Jugoslavija i Nemačka 1951-1984*, Smederevo, str. 42; Učešće inostranog kapitala u bankarstvu Jugoslavije se kretalo znatno ispod ovog procenta, da bi neposredno pre okupacije bilo svedeno na oko 10%. Tako: Miodrag Ugričić, *Novčani sistem Jugoslavije*, Beograd, 1967, str. 135; Bliže: Sergije Dimitrijević, *Strani kapital u privredi bivše Jugoslavije*, Beograd, 1952.
- 10 Andrej Mitrović, „Nemački privredni prostor i Jugoistočna Evropa“, *Istorijski časopis*, 1974, vol. 21, str. 226.
- 11 Poznati nemački geopolitičar Karl Haushofer osnovao je 1923. godine, Nemački institut za rukovođenje neslužbenim odnosima sa Nemcima van Nemačke koji je imao zadatak da podrži svako duhovno izražavanje nemstva i da doprinosi jačanju kulturnih odnosa sa nemačkom narodnosnim grupama (*Volksdeutschen*), u cilju jačanja nemačke samosvesti. Tokom 1925. godine, Institut je reorganizovan u Nemačku akademiju koja je delovala u pravcu nacionalsocijalističke indoktrinacije pripadnika nemačke manjine u državama Jugoistočne Evrope. Videti: Donald H. Norton, “Karl Haushofer and the German Academy”, in: *Central European History*, 1968, pp. 86, etc.
- 12 Trajni zaokret prema Kraljevini Jugoslaviji učinjen tridesetih godina, kada je vođstvo *Kulturbunda* preuzela grupa tzv. obnovitelja (*Erneuerer*), grupa folksdojčera školovanih u Rajhu, koji su bili nosioci nove nacionalsocijalističke ideologije. Videti: Dušan Biber, *Nacizem in Nemci v Jugoslaviji 1933-1941*, Ljubljana, 1966, str. 53, etc.

(*Nationalsozialismus*).¹³ Sve folksdojčerske organizacije „manje-više“ bile su pod kontrolom nacističke *Volksdeutsche Mittelstelle* pri Ministarstvu spoljnih poslova u Berlinu koja je imala zadatak da od nemačkih manjina napravi svojevrsnu „predstražu“, „humani mostobran“, a potom i „rasno jezgro“ za uspostavljanje „novog svetskog poretka“ (*Grossraumordnung*).¹⁴

Agresijom na Kraljevinu Jugoslaviju 6. aprila 1941. godine, „nemačka izvidnica na Jugoistoku“ otvoreno je stala na stranu Nemačke uzimajući značajnog udela u njenoj vojnoj mašineriji i rasistički vođenoj ekspanzionističkoj politici.¹⁵ Nakon kapitulacije Kraljevine Jugoslavije, Treći Rajh uspeo je da iskoristi nacionalna osećanja pripadnika nemačke manjine u sprovođenju spoljnopolitičkih ciljeva među kojima je vojno zavojevanje (*debellatio*) i komadanje jugoslovenske teritorije bio jedan od prioriteta (*Grossraumpolitik*).¹⁶

-
- 13 Sve nemačke organizacije u Jugoslaviji stavljaju se pod jedinstvenu upravu *Kulturbunda* koja kordinira rad, a teritorija Kraljevine se deli na pet županija za koje se imenuju župani-gaulajteri, kao starešine svih pripadnika nemačke manjine u župi, koji za svoj rad odgovaraju glavnoj Upravi. Kulturbund iako prema svojim osnivačkim aktima registrovan pre svega kao kulturno – prosvetno društvo, počinje organizovati velike političke skupove po istom scenariju kao u Trećem Rajhu i na njima visoki gosti iz Nemačke, kao i domaće vođe pronemačkih i fašističkih organizacija, pozivaju sve Nemce na okup dajući podršku agresivnoj politici Hitlera i Nemačke. Videti: Slobodan Maričić, *Folksojčeri u Jugoslaviji - Susedi, dželatli, žrtve*, Beograd, 1995, str. 32.
 - 14 MacAlister Brown, “The Third Reichs mobilization of the German Fifth Column in Eastern Europe”, *Journal of Central European Affairs*, 1959, n° 19, p. 120, etc. Na bazi generalnog plana, trebalo je likvidirati ili regrupisati lokalnu privredu u interesu Rajha. Videti: Alfred Drucker, “The Nationalisation of United Nations Property in Europe”, *Transactions of the Grotius Society*, 1951, n° 36, p. 75 etc.
 - 15 Agresija je bila u suprotnosti sa međunarodnopravnim pravilima o ratnoj okupaciji i članovima 42. i 43. Haškog pravilnika uz četvrtu Konvenciju o zakonima i običajima vođenja rata na kopnu iz 1907. godine.
 - 16 Nakon kapitulacije Kraljevine Jugoslavije, Treći Rajh je anektirao severne delove Kranjske, rubna područja Koruške i Južne Štajerske. Nadalje je priključio četiri opštine u Prekomurju, a u Srbiji i Banatu uspostavio je administrativno-vojnu upravu. Notranjsku i Dolenjsku oblast sa Ljubljanom, kao i delove Dalmacije prisvojila je Italija. Na centralom delu teritorije Kraljevine Jugoslavije proglašena je Nezavisna država Hrvatska“, kao artifizijelna tvorevina okupatora sa atributima vazalne države, a pod upravom jedne marionetske vlade. Crna Gora se našla pod sizerenstvom Italije, s tim da je jedan njen deo prisajedinjen Albaniji pod italijanskim protektoratom. Mađarska je zauzela Bačku i Baranju, te Međumurje i Prekomurje. Srbiju na jugu i veći deo Makedonije prisvojila je Bugarska. Videti: Stevan Đorđević, *O kontinuitetu država s posebnim osvrtom na međunarodnopravni kontinuitet Kraljevine Jugoslavije i FNRJ*, Beograd, 1967, str. 81-86; Ferdo Čulinović, *Okupatorska podjela Jugoslavije*, Beograd, 1970, str. 78-85.

Obeleženi kao „instrument“ za buduće zadatke na izgradnji „novog poretka“, pripadnici nemačke manjine masovno su regrutovani u službe okupatorskih oružanih snaga (najpre pod okriljem *Kulturbunda, Heimatbunda i Volksbunda*, političke stranke Nemaca, špijunske organizacije *Jupiter*, a potom i ilegalne fašističke organizacije *Deutschen Mannschaft*). Od oko pola miliona pripadnika nemačke manjine koliko ih je živelo u Kraljevini Jugoslaviji pred izbijanje Drugog svetskog rata, njih negde oko 95 hiljada našlo se u sastavu nemačkih, mađarskih i hrvatskih vojnih snaga.¹⁷ Od tog broja, oko 80 hiljada jugoslovenskih folksdojčera neposredno je učestvovalo u ratnim operacijama i ofanzivama *Wermachta, Waffen-SS*, zloglasne 7. divizije „Prinz Eugen“, *Hilfspolizei* i „Nemačke omladine“. Zbog pomenutog angažmana, na pojedinim delovima okupirane jugoslovenske teritorije, „proverenim sunarodnicima“, Rajh je dodeljivao privilegovan status, pa čak i nemačko državljanstvo. Namera je bila da se krene sa ostvarivanjem plana o ponemčivanju oblasti naseljenim slovenskim stanovništvom. Sa pomenutom praksom najpre se započelo u Donjoj Štajerskoj i Koruškoj u kojima su folksdojčeri dobili „trajno“ ili „privremeno“ državljanstvo Rajha, već u zavisnosti od stepena lojalnosti koji su iskazivali prema nacističkoj Nemačkoj i ideji o „vođe nacije“ (*Führerprinzip*).¹⁸ „Nemačkoj narodnoj skupini“ u Nezavisnoj državi Hrvatskoj priznat je status pravne osobe javnog prava.¹⁹ Slične garancije dobilo je i oko 140 hiljada folksdojčera iz Banata koji su u prvim danima okupacije počeli da pripremaju teren za dugo iščekivani *Reichsdeutsche Süd-Ostgau*, autonomnu oblast unutar buduće podunavske države (*Prinz Eugen Staat*). Pošto je „Uredbom o unutrašnjoj upravi“ od 5. juna

17 Nemačko ministarstvo za prognane, izbeglice i žrtve rata objavilo je zvaničan izveštaj o broju pripadnika nemačke nacionalne manjine u Jugoslaviji 1941. godine. Videti: „Das Schicksal der Deutschen in Jugoslawien“, *Dokumentation der Vertreibung der Deutschen aus Ost-Mitteleruopa*, Bundesministerium für Vertriebene Flüchtlinge und Kriegsbeschädigte, Düsseldorf, 1961, vol V.

18 Tone Ferenc, *Nacistična raznorodovalna politika v Sloveniji 1941-1945*, Maribor, 1968, str. 762; „Le système d’occupation des nazis en Slovenie“, *Les systèmes d’occupation en Yougoslavie 1941-1945*, Belgrade, 1963, p. 72.

19 „Zakonska odredbe o privremenom pravnom položaju Njemačke narodne skupine u Nezavisnoj državi Hrvatskoj“, *Narodne novine*, br. 2/1942. Na osnovu specijalnog sporazuma zaključenog sa Trećim Rajhom 21. septembra 1942. godine, folksdojčeri iz NDH stekli su nemačko državljanstvo stupanjem u *Waffen-SS*. U verbalnoj noti od 6. aprila 1943. godine, dat je pristanak za uključivanje pripadnika nemačke manjine u nemačku vojsku i policiju. Videti: „Das Schicksal der Deutschen in Jugoslawien“, *Dokumentation der Vertreibung der Deutschen aus Ost-Mitteleruopa*, Bundesministerium für Vertriebene Flüchtlinge und Kriegsbeschädigte, Düsseldorf, 1961, vol V, p. 163.

1941. godine, Banat izdvojen iz administrativnog područja okupirane Srbije, privremena uprava je, 19. jula 1941. godine, usvojila „Naredbu o pravnom položaju nemačke narodne grupe“ (*Deutsche Volksgruppe*), kojom se folksdojčerima daje ekstrateritorijalan status.²⁰ I u oblastima Bačke i Baranje koje su se nalazile u mađarskoj okupacionoj zoni, pripadnici nemačke manjine dobili su znatna javnopravna ovlašćenja (*Volksbund der Deutschen in Ungarn*).

Nakon što je mađarski parlament 16. decembra 1941. godine, doneo Zakon o ponovnom prisajedinjenju Južnih zemalja kruni Svetog Stefana, folksdojčeri su stekli pravo na mađarsko državljanstvo.²¹ Pitanje državljanstva folksdojčera na ovom delu okupirane jugoslovenske teritorije, kao i na području Nezavisne države Hrvatske odlučeno je Hitlerovim naredbama od 19. maja. i 17. jula i 1943. godine, po osnovu kojih su pripadnici nemačke manjine na službi u *Waffen SS*, *Wehrmachtu* i organizaciji *Todt* primljeni u nemačko državljanstvo.²² S obzirom da su mobilizacija i učešće u nemačkim oružanim snagama, kao i derelikcija od jugoslovenskog državljanstva bile u suprotnosti sa međunarodnim pravom, odnosno sa odredbama člana 42. do člana 56. Haškog pravilnika o zakonima i običajima rata na kopnu iz 1907. godine, moglo se pretpostaviti da će takvo postupanje u periodu nakon rata biti protumačeno kao kolektivni čin izdaje i nelojalnosti prema državi čiji su državljani bili. Svakako da je takvo ponašanje moralo da dovede do veoma teških posledica po sudbinu nemačke manjine u poratnom periodu, kada se u uslovima „revolucionarnog“ uspostavljanja državne vlasti nije vodilo mnogo računa o stvarnom ratnom doprinosu svakog njenog pripadnika.²³

20 Šandor Veg, „Sistem nemačke okupacione vlasti u Banatu 1941-1944“, u: *Zbornik za društvene nauke Matice srpske*, 1963, br. 35, str. 76; Videti: „Službeni list“, br. 66, 10. septembar 1943.

21 Zakonom o ponovnom prisjedinjenju Južnih zemalja kruni Svetog Stefana, na jednostranoj osnovi derogirano je važenje Trijanonskog ugovora o miru sa Kraljevinom SHS od 4. juna 1920. godine. Videti: Josip Mirnić, „The Enlistment of Volksdeutschers from the Bačka Region in the Waffen SS“, in: *The Third Reich and Yugoslavia 1933-1945*, Belgrade 1977, p. 630.

22 Milan D. Ristović, *Nemački „novi poredak“ i jugoistočna Evropa 1940/41-1944/45, Planovi o budućnosti i praksa*, Beograd 1991, str. 106; Zoran Janjetović, „O državljanstvu jugoslovenskih Nemaca“, Društvo za srpsko-nemačku saradnju, Internet: <http://www.drustvosns.org> 29/11/2010

23 V.M. Radojković, *Rat i međunarodno pravo*, Beograd, 1947, str. 86; Milan Bartoš, *Međunarodno javno pravo*, Beograd, 1954, knjiga prva, str. 432; V. G. Gučetić, „Propisi SR Nemačke o državljanstvu i međunarodno pravo“, *Jugoslovenska revija za međunarodno pravo*, 1962, br. 3, str. 422. Gavro Perazić, *Međunarodno ratno pravo*,

RASELJAVANJA, EVAKUACIJE I DEPORTACIJE JUGOSLOVENSКИH FOLKSDOJČERA

Raseljavanje pripadnika nemačke nacionalne manjine postalo je aktuelno nakon okupacije i podele Kraljevine Jugoslavije. Takvo ponašanje bilo je u skladu sa jednom Hitlerovom izjavom datom u Rajhstagu 6. oktobra 1939. godine, kojom je obelodanio potrebu za uspostavljanjem „novog poretka etnografskih odnosa“ organizovanog na razmeni stanovništva radi postizanja bolje linije razdvajanja²⁴. Svi folksdojčeri iz susednih država Rajha pozvani su da se „vrate u svoju staru postojbinu“ (*Heim ins Reich*). Za folksdojčere naseljene u Sloveniji (ali i za folksdojčere iz drugih rubnih područja poput Bukovine, Besarabije, Dobrudže i Južnog Tirola), Hitlerova izjava značila je poziv za proširenjem južnih granica Rajha. Na osnovu naredbe rajhsfirera SS-a Hajnriha Himlera od 4. jula 1941. godine, a potom i nemačko-italijanskog ugovora od 31. avgusta 1941. godine, izvršeno je raseljavanje 12 hiljada folksdojčera iz Kočevja (*Gotschee Deutsch*) u Donju Štajersku i duž granice sa Nezavisnom državom Hrvatskom. Oko hiljadu folksdojčera iz područja Ljubljane i drugih slovenačkih oblasti raseljeno je u oblast Gorenjske i Koruške (*Kärnten*). Istovremeno je, na dobrovoljnoj osnovi, na rad u Treći Rajh otišlo oko 2 hiljade pripadnika nemačke manjine.²⁵ Dobrovoljaca je bilo i na području Nezavisne države Hrvatske. Tako je, samo u okviru akcije *Einsatz im Reich*, tokom aprila 1941. godine, 4,5 hiljade folksdojčera otišlo na rad u Nemačku, preko organizacije *Todt*. Do kraja iste godine, još 2,9 hiljade folksdojčera iz Srbije preseljeno je u distrikt Lublina u Poljskoj. U jesen 1942.

Beograd, 1966, str. 214. Rasistički propisi iz doba nacizma o sticanju državljanstva po principu *ius sanguinis*, doneti za vreme Drugog svetskog rata ostali su na snazi u SR Nemačkoj. To je pravdano činjenicom da su države slobodne da uređuju državljanstvo isključivo na osnovu sopstvenih propisa, čime ne vrše povredu međunarodnog prava. Videti: L.J. Jovanović, „Državljanstvo i međunarodno pravo“, *Pravni život*, 1995, br. 12, str. 525; Fr. Massfeller, *Deutsches Staatsangehörigkeitsrechts*, Frankfurt, 1955. Pravu polemiku u zapadnoevropskoj javnosti izazvalo je dalje važenje nacističkih uredbi o oduzimanju državljanstva Jevrejima i drugim kategorijama lica u ratnom periodu za koje je većina smatrala da su ništavi *ab initio*. Videti: F. A. Mann, „The Present Validity of Nazi Nationality Laws“, *Law Quarterly Review*, 1973, n° 89, p. 194.

24 Alfred-Maurice de Zayas, „Population, expulsion and transfer“, in: R. Bernhardt (ed.), *Encyclopedia of Public International Law*, Amsterdam, 1997, vol. III, p. 1063.

25 Božo Repe, „Migrations and deportations of Slovenians, Germans and Italians during the Second World War and after the War“, in: *Zwangsmigrationen in Europa 1938-1950*, Prag, 2002, p. 1, etc; Dušan Biber, „Kočevski Nemci med obema vojnama“, *Zgodovinski časopis*, 1963.

godine, u sabirne logore u okolini Lođa preseljen je znatan broj folksdojčera iz Bosne. Naredne 1943. godine, došlo je do odlaganja preseljavanja nemačke folksgrupe u Treći Rajh. Odlaganje je direktno prouzrokovano pogoršanjem ratne situacije, ali i Hitlerovom odlukom da se sa iseljavanjem folksdojčera iz Jugoistočne Evrope zastane dok traju ratne operacije. Procena je bila da bi masovne migracije mogle negativno da se odraze na privrednu situaciju u zemlji, budući da su folksdojčeri s Jugoistoka davali značajan doprinos ratnim naporima Trećeg Rajha. Štetnost iseljavanja nemačke manjine s područja koja su bila značajna za nemačke strateške interese, obrazložano je i negativnim efektima na psihološko stanje nacije.²⁶ Zbog iznetih razloga, nova akcija raseljavanja folksdojčera iz okupiranih jugoslovenskih područja pokrenuta je tek januara 1944. godine, i to pod uticajem sve nepovoljnijeg nemačkog položaja na istočnom i jugoistočnom frontu. S obzirom na sve veće slabljenje linije odbrane, tokom marta 1944. godine, iz ugroženih krajeva Slavonije u Nemačku je preseljeno oko 25 hiljada folksdojčera.

Razvoj ratnih događaja u septembru 1944. godine, ubrzao je evakuaciju približno 70 hiljada folksdojčera iz Bačke i nekih 10,5 hiljada iz Banata i Srbije.²⁷ Do oslobođenja Jugoslavije, oko 245 hiljada folksdojčera bilo je raseljeno i evakuisano u Nemačku.²⁸ Prema nemačkim posleratnim procenama, 30 hiljada folksdojčera deportovano je u SSSR na ime sovjetskih reparacionih zahteva.²⁹

26 Slobodan Milošević, *Izbeglice i preseljenici na teritoriji okupirane Jugoslavije 1941-1945*, Beograd, 1981, str. 204.

27 Akciju preseljavanja 254 hiljade folksdojčera sa Jugoistoka u područja Donje Saksonije, Salcburga, Donjeg Dunava, Bajrojta, Gornje Bavarske, Saksonije, Virtenberga, Švapske, Šleske i Brandenburga odobrio je lično Hitler. Videti: Milan D. Ristović, *Nemački „novi poredak” i jugoistočna Evropa 1940/41-1944/45, Planovi o budućnosti i praksa*, op. cit. str. 113; Ivan Poljaković, *Sjene prošlosti, bjeg i progon u poratnoj književnosti podunavskih Švaba*, Zagreb, 2009, str. 21; Ingomar Senz, *Die Donauschwaben im Südöstlichen Mitteleuropa, Leidensweg der Deutschen im kommunistischen Jugoslawien, Ortsberichte über die Verbrechen an den Deutschen durch das Tito-Regime in der Zeit von 1944-1948*, München/Sindelfingen, 1992, vol. I, p. 229

28 Neki istraživači iznose broj od 215 hiljada evakuisanih jugoslovenskih folksdojčera u Nemačku, i to: 110 hiljada s područja NDH, 35 hiljada s područja Banata i oko 70 hiljada iz Bačke. Videti: Josp Mimić, *Nemci u Bačkoj u Drugom svetskom ratu*, Novi Sad, 1974, str. 327; Branko Pavlica, „Sudbina Nemaca u Jugoslaviji“, u: *Spoljnopolitičke studije – aktuelna prošlost, savremena međunarodna aktuelnost*, Beograd, 2007, str. 124.

29 “Das Schicksal der Deutschen in Jugoslawien”, *Dokumentation der Vertreibung der Deutschen aus Ost-Mitteleruopa*, Bundesministerium für Vertriebene Flüchtlinge und Kriegsbeschädigte, Düsseldorf, 1961, vol V, p. 93. Drugačije podatke u vezi iseljenih,

Kraj rata u Jugoslaviji dočekalo je oko 200 hiljada pripadnika nemačke manjine.³⁰

STATUS PRIPADNIKA NEMAČKE MANJINE POSLE DRUGOG SVETSKOG RATA

Tokom Drugog svetskog rata došlo je do uspostavljanja novih pravila ponašanja u međunarodnoj zajednici. Političke odluke donete na Moskovskoj konferenciji 1943. godine, a potom i na Jalti 1945. godine, išle su u prilog saniranja posledica Drugog svetskog rata. Na Krimskoj konferenciji februara 1945. godine, Savezničke sile odlučile su da poratna Nemačka bude prisiljena da plati reparacije u naturi *inter alia*, „upotrebom nemačke radne snage“.

Posle nemačkog poraza i безусловne predaje, 8. maja 1945. godine, sile pobednice u ratu okupljene na konferenciji u Potsdamu (od 17. jula do 2. avgusta 1945. godine), iskoristile su pomenutu reparacionu klauzulu odlučivši da nemačka manjina u Poljskoj, Čehoslovačkoj i Mađarskoj bude preseljena u Nemačku „na humani način“.³¹ U toku održavanja konferencije o reparacijama u Parizu (od 9. novembra od 21. decembra 1945. godine), ustanovljen je princip kolektivne odgovornosti, po kome: „Nemačku treba prisiliti da kompenzira u što većoj meri gubitke i patnje izazvane ujedinjenim nacijama za koje je neposredno odgovoran i nemački narod“.³² Pomenuti princip trebalo je da doprinese demilitarizaciji, denacifikaciji i okupaciji posleratne Nemačke, ali i rešavanju zaostalih političkih pitanja koja su bila usko povezana sa oporavkom ratom razrušene privrede.³³ Iako su se velike sile relativno lako sporazumele o

evakuisanih i deportovanih folksdojčera iznosi se u: B. Kočović, *Žrtve Drugog svetskog rata u Jugoslaviji*, Sarajevo, 1990, str. 65.

30 Josip Mirnić, *Nemci u Bačkoj u Drugom svetskom ratu*, op. cit., str. 332.

31 „Ujedinjene nacije”, *Zbirka dokumenata 1941-1945*, Beograd, 1948. str. 96.etc; “Foreign Relations of the United States, the Conference of Berlin”, FRUS, vol. 2, pp. 1495, etc.

32 ”Final Act of the Paris Conference on Reparation”, Command Paper 6721, 1947; Department of State, Bulletin, 1945, n°13.

33 Na konferenciji u Parizu osamnaest savezničkih država podnele su izveštaj o ljudskim žrtvama i materijalnoj šteti na osnovu kojih je sačinjen bilans ratne štete pričinjene u Drugom svetskom ratu od strane okupatora. Zbog političkog razilaženja između dojučerašnjih saveznika oko uređenja posleratnog svetskog poretka, došlo je do hladnog rata koji se manifestovao i kroz okupaciju nemačke teritorije koja je bila podeljena između na Demokratsku Republiku Nemačku povezanu sa SSSR-om, i na Saveznu Republiku Nemačku, povezanu sa zapadnim silama. Berlin je postao *corpus separatum*, izdvojen na

načinu naplate ratnih reparacija, sa praksom „humanog preseljavanja“ išlo je dosta teško jer je od planiranog broja pripadnika nemačke manjine mnogo veći broj njih već bio evakuisan i preseljen iz oblasti istočne i jugoistočne Evrope. Ti transferi često su bili praćeni nehumanim i nasilnim postupanjima država u kojima su do tada živeli.³⁴ U odnosu na Jugoslaviju koja je teško stradala usled nemačke agresije, donošenje odluke ministara velikih sila pobednica 17. marta 1947. godine, dovelo je do masovnog smeštanja preostalih folksdojčera u sabirne logore, a potom i do njihove ekspatrijacije, odnosno do repatrijacije u Nemačku, već u zavisnosti o pravnog statusa koji su imali nakon ratnih zbivanja.³⁵ Proklamovana nacionalna ravnopravnost ovim činom našla se na ozbiljnom ispitu.³⁶ Zbog masovnog učešća u ratu na strani neprijatelja, prema nemačkoj manjini primenjene su mere kolektivne odmazde.

U posleratnom periodu Jugoslavija je donela „revolucionarne zakone“ koji su doveli do abrogacija prava koja su pripadnici nemačke manjine uživali u periodu do 6. aprila 1941. godine i za vreme okupacije.³⁷ Navedena praksa

četiri sektora kojim su upravljale SSSR (istočnim sektorom), SAD, Velika Britanija i Francuska (zapadnim sektorom).

- 34 Računa se da je iz u periodu iza Drugog svetskog rata bilo preko 12 miliona pripadnika nemačke manjine koji su se našli pod udarom „humanog transfera“. Od tog broja procenjuje se da je preminulo oko 2,25 miliona ljudi neposredno zbog izvršenja kazni, zatočeništva u logorima i uopšte, zbog loših uslova života.
- 35 Prema nekim procenama, na teritoriji Jugoslavije od kraja 1944. do 1948. godine, bilo je oko 80 različitih vrsta sabirnih logora, od kojih su neki zatvoreni posle godinu dana. Svi logori zvanično su raspušteni 1948. godine. Lica pod istragom i osuđena lica koja su se zatekla u logorima upućivana su u zatvorske ustanove. Računa se da je kroz razne logore u Jugoslaviji do 1948. godine prošlo oko 300 hiljada lica, što nemačkih ratnih zarobljenika, što civila pripadnika nemačke nacionalne manjine. Videti: Slobodan Maričić, *Folksdojčeri u Jugoslaviji – Susedi, dželatli, žrtve*, op. cit, str. 85, 88. Valja uzeti u obzir da postoje potpuno različite procene koje se daju u vezi statusa lica u logorima, stvarnog broja logora, načina njihovog funkcionisanja i broja nastradalih u njima. O „bjeljoj mrlji jugoslavenske historiografije“ videti: Vladimir Geiger, *Nestanak folksdojčera*, Zagreb, 1997, str. 38.
- 36 „Zakonom o zabrani izazivanja nacionalne, rasne i verske mržnje i razdora“, od 29. 05.1945. godine, u članu 1. zabranjuje se svako ograničenje građanskih prava kao i svako pružanje povlastica i prednosti građanima DFJ u zavisnosti od njihove nacionalne, rasne ili verske pripadnosti, kojom se narušava ravnopravnost naroda, građana i bratstva i jedinstva. Videti: „Službeni list DFJ“, br. 36/1945.
- 37 „Zakon o nevažnosti pravnih propisa donetih pre 6. aprila 1941. godine i za vreme neprijateljske okupacije“, iz 1946. godine, predvideo je gubitak pravne snage predratnih i okupacijskih propisa, s tim da je ostavio mogućnost partikularne primene predratnih pravnih pravila koja nisu u suprotnosti sa konstitucionalnim normama. Njemu je

morala je povući za sobom i krajnje voluntaristička rešenja na planu zaštite osnovnih ljudskih prava. Jedan od ključnih propisa u tom smislu bio je *Zakon o biračkim spiskovima*, od 10. avgusta 1945. godine, kojim je oduzeto glasačko pravo pripadnicima nemačke manjine pre oduzimanja jugoslovenskog državljanstva.³⁸ Stupanjem na snagu *Zakona o državljanstvu Demokratske Federativne Jugoslavije*, 28. avgusta 1945. godine, jugoslovenskim državljanima smatrala su se samo lica koja su do tog datuma imala jugoslovensko državljanstvo.³⁹ Jugoslovensko državljanstvo oduzeto je svakom pripadniku onih naroda čije su države bile u ratu protiv Jugoslavije, a koji su se u vreme rata ili pre rata, svojim neloyalnim postupcima protiv narodnih i državnih interesa ogrešili o dužnosti jugoslovenskog državljanina. Uz navedeno, državljanstvo se moglo oduzeti svakom jugoslovenskom državljaninu koji je u inostranstvu svojim radom nanosio štetu narodnim i državnim interesima ili koji je odbio da vrši građanske dužnosti.

Gubljenje jugoslovenskog državljanstva bilo je moguće i za pripadnike nemačke manjine koji su stalno boravili u inostranstvu ako u toku prethodnih petnaest godina, po navršenom punoletstvu, nisu ispunjavali nikakve javne obaveze i dužnosti, a pored toga su i propustili da se u prethodnih pet godina evidentiraju kod nadležnih jugoslovenskih organa. Gubitak državljanstva protezao se i na njihovu decu u inostranstvu, ukoliko nisu ispunjavala obaveze prema Jugoslaviji. Važenje *Zakona o državljanstvu prošireno je na širi krug lica usvajanjem Zakona o oduzimanju državljanstva oficirima i podoficirima bivše jugoslovesnke vojske, koji neće da se vrate u otadžbinu i pripadnicima vojnih formacija koji su služili okupatoru i odbegli u inostranstvo, kao i licima odbeglim posle oslobođenja*.⁴⁰ Ovaj legislativni akt donet je u svrhu oduzimanja državljanstva pripadnicima vojnih snaga Kraljevine Jugoslavije, potom pripadnicima raznih ilegalnih i protivnarodnih organizacija koje su bile

prethodila Odluka AVNOJ-a od 3. marta 1945. godine. Videti M. Konstantinović, „Stara pravna pravila i jedinstvo prava“, *Anali Pravnog fakulteta u Beogradu*, br. 4/1957, str. 434; „Službeni list FNRJ“, br. 86/1946.

38 „Službeni list DFJ“, br. 59/1945. Za sagledavanje ljudskih prava bitan je i „Zakon o udruživanjima, zborovima i drugim javnim skupovima“. Videti: „Službeni list DFJ“, br. 51/1946; br. 29/1947.

39 Po članu 35. stav 2. *Zakona o državljanstvu*, izuzetak je bio moguć samo ako bi Ministarski savet DFJ doneo specijalne propise o sticanju državljanstva po ranijem *Zakonu* od 28. oktobra 1928 godine, i to za period od 6. aprila 1941. godine do stupanja na snagu ovog *Zakona*. Videti: „Službeni list DFJ“, br. 64/1945.

40 „Službeni list FNRJ“, br. 86/1946.

u službi okupatora, kao i pripadnicima nacističkih i fašističkih organizacija u kojima su folksdojčeri učestvovali tokom rata. Zakon je proširio važenje i na lica koja su zajedno sa neprijateljskim snagama, napustila državnu teritoriju za vreme rata, kao i na lica koja su pobjegla s područja Jugoslavije nakon oslobođenja. *Zakonom o vrstama kazni*, od 5. jula 1945. godine, propisano je oduzimanje državljanstva kao trajna sankcija koju izriču građanski i vojni sudovi.⁴¹ Zbog animoziteta koji je u posleratnoj Jugoslaviji postojao prema pripadnicima nemačke manjine, folksdojčeri su se našli u krajnje nezavidnom položaju. Najpre je sprečavan njihov povratak u zemlju.⁴² Potom je većini preostale nemačke populacije smeštene u logorima omogućen otpust iz državljanstva ako bi dokazali da poseduju državljanstvo neke strane države. Posle puštanja iz logora marta 1948. godine, folksdojčeri su bili primorani da prihvate trogodišnju radnu obavezu. Oni koji su se ranije našli u inostranstvu izgubili su državljanstvo noveliranim *Zakonom o državljanstvu* od 1. decembra 1948. godine.⁴³ U toku 1949. godine, izvršena je repatrijacija oko 75 hiljada nemačkih ratnih zarobljenika. Od preostalih hiljadu, najveći broj bio je amnestiran i repatriiran tokom 1951. godine.⁴⁴ Od 1952. godine, Jugoslavija je prihvatila slobodno iseljavanje pripadnika nemačke manjine u SR Nemačku. Iseljavanje je bilo praćeno otpustom iz jugoslovenskog državljanstva.⁴⁵

Verovatno pravno najdalekosežniji i najpogubniji akt po status pripadnika nemačke nacionalne manjine imala je *Odluka Antifašističkog veća narodnog oslobođenja Jugoslavije o prelazu u državnu svojinu neprijateljske imovine, o državnoj upravi nad imovinom neprisutnih lica i o sekvestru nad imovinom koju su okupatorske vlasti prisilno otuđile*, od 21. novembra 1944. godine.⁴⁶

41 „Službeni list FNRJ, br. 64/1947; Po donošenju Krivičnog Zakonika koji je sankcionisao krivična dela protiv osnovnih prava i sloboda, donet je Zakon o izvršenju kazni, mera obezbeđenja i vaspitno-popravnih mera, Videti: „Službeni list FNRJ“, br. 47/1951).

42 Nemci deportovani iz Jugoslavije u SSSR trebalo je da budu vraćeni nazad u Jugoslaviju u jesen 1949. godine, ali ih je Jugoslavija odbila primiti zbog čega su raseljeni na području DR Nemačke.

43 „Zakon o izmenama i dopunama zakona o državljanstvu FNRJ“, od 4. decembra 1948. godine, precizira da se navedeni član striktno interpretira u odnosu na „lica nemačke narodnosti“. Videti: „Službeni list FNRJ“, 105/48.

44 Branko Pavlica, „Sudbina Nemaca u Jugoslaviji“, op. cit., str. 127.

45 Protokolom zaključenim 1954. godine između SR Nemačke i FNRJ o uzajamnom obaveštavanju o naturalizaciji, definitivno je regulisano pitanje iseljavanja pripadnika nemačke manjine iz Jugoslavije. Videti: „Službeni list FNRJ, dodatak br. 5/1955.

46 „Službeni list DFJ“, br. 2/1945.

Uredbom od 6. februara. 1945. godine, navedena Odluka postala operativna tako da je u državnu svojinu prešla sva privatna i javna imovina nemačkog Rajha na teritoriji Jugoslavije, potom sva imovina lica nemačke narodnosti (uz pravljenje određenih izuzetaka), imovina ratnih zločinaca i njihovih pomagača bez obzira na državljanstvo i imovina lica osuđenih na oduzimanje imovine od strane građanskih i vojnih sudova bez obzira na njihovo državljanstvo. Odlukom je trebalo obuhvatiti imovinska dobra bez obzira da li se nalaze u zemlji ili u inostranstvu.⁴⁷ Prezidijum AVNOJ-a, dao je zvanično tumačenje njenog domašaja 8. juna 1945. godine. Po ovoj interpretaciji, svi jugoslovenski državljani nemačke nacionalnosti koji su se za vreme rata i okupacije izjasnili za Nemce došli su pod udar Odluke. Izuzetak se pravio samo u odnosu na državljane Jugoslavije, nemačke nacionalnosti, porekla ili prezimena: 1) koji su učestvovali kao partizani i vojnici u NOB-u ili su aktivno radili u narodnooslobodilačkom pokretu,⁴⁸ 2) koji su pre rata bili asimilirani kao Hrvati, Slovenci ili Srbi, a za vreme rata nisu pristupili *Kulturbundu* niti su istupali kao članovi nemačke narodnosne grupe, 3) koji su pod okupacijom odbili da se na zahtev okupatorskih ili kvislinških vlasti deklariraju kao pripadnici nemačke narodnosne grupe i, 4) koji su kao građani nemačke nacionalnosti stupili u mešovite brakove sa licima jedne od južnoslovenskih narodnosti ili sa licima jevrejske, slovačke, rusinske, mađarske, rumunske ili koje druge priznate narodnosti.⁴⁹

Konfiskacija imovine započeta tokom rata, nastavljena je *Zakonom o konfiskaciji i izvršenju konfiskacije* od 9. juna 1945. godine.⁵⁰ Po ovom Zakonu,

47 Odluka je obuhvatila nepokretna i pokretna dobra i prava, i to: zemljište, kuće, nameštaj, šume, rudarska prava, preduzeća sa svim postrojenjima i zalihama, hartije od vrednosti, dragocenosti, udeli, akcije, društva, udruženja svake vrste, fondovi, prava uživanja, svakovrsna platežna sredstva, potraživanja, učešće u radnjama i preduzećima, autorska prava, prava industrijske svojine, kao i sva prava na napred pomenute predmete.

48 Uglavnom se to odnosilo na one koji su se javno opredelili kao anti-fašisti ili su direktno uzeli učešće u ratu na strani Titovih partizana (primera radi, u jedinici kao što je bila „Ernst Thälmann“ u Slavoniji, jednog austrijskog bataljona u Sloveniji, i dr.). Videti: Vladimir Geiger, „Nijemci u Hrvatskoj od kraja Drugog svjetskog rata do danas“, u: *Nijemci u Hrvatskoj jučer i danas*, Zagreb, 1994, str. 120.

49 „Službeni list DFJ“, br. 39/1945; Odluka AVNOJ-a, potvrđena je 31. jula 1946. godine, „Zakonom o prelazu u državnu svojinu neprijateljske imovine i o sekvstru nad imovinom odsutnih lica“. Videti: „Službeni list FNRJ“, br. 63/1946.

50 „Službeni list DFJ“, br. 40/1945; Izmene: „Službeni list FNRJ“, br. 61/1946. Uporediti autentično tumačenje odredbi koje se odnosi na pripadnike nemačke narodnosti: „Službeni list DFJ“, br. 56/1945.

sprovedenje konfiskacije predstavlja kaznu prema osuđenom licu koja se sastoji u prinudnom oduzimanju ličnih imovinskih prava (u potpunosti ili u delu). Sprovedenje konfiskacije bilo je u nadležnosti specijalnih komisija pri Narodnim odborima. Analiza navedenih pravnih akata ukazuje da je komunistička Jugoslavija status nemačke imovine tretirala ne samo kao pravni, već i kao veoma osetljiv politički problem.⁵¹

Pošto su istorijska događanja pokazala da se revolucija ne može sprovesti bez značajnih promena u političkoj, socijalnoj i ekonomskoj sferi, u cilju uspostavljanja što dubljeg jaza između starog i novog poretka, konfiskacija imovine u posleratnoj Jugoslaviji poslužila je kao dobra osnova za sprovođenje agrarne reforme i kolonizacije. *Zakonom o agrarnoj reformi i kolonizaciji*, od 23. avgusta 1945. godine, privatni vlasnici, a među njima i znatan broj jugoslovenskih folksdočera koji su proglašeni neprijateljima naroda Jugoslavije, bio je afektiran merama eksproprijacije.⁵² Eksproprijacija je

51 Postupci konfiskovanja nemačke imovine obustavljeni su aktom Ministarstva pravosuđa Pov. 230/1949 od 10. avgusta 1949. godine. Ubrzo potom, bili su nastavljani prema instrukcijama istog organa u pogledu imovine lica nemačke narodnosti koja se nalaze u inostranstvu. Kako za jedan deo njihove imovine nisu doneta rešenja o konfiskaciji, Savezno izvršno veće je u svom pismu broj 415 od 25. februara 1954. godine dalo uputstvo kojim je predviđeno da se konačna likvidacija izvrši zakonom u kome bi bio postavljen jedan kraći rok za uknjižbu nepokretne imovine, posle kojeg roka se konfiskacija više ne bi mogla vršiti. U Vojvodini je ovo pismo bilo shvaćeno kao poziv za nastavak konfiskacije. U tu svrhu pri narodnim odborima srezova i gradova osnovane su posebne komisije koje su nadležnim sudovima podnosile pojedinačne ili kolektivne predloge za izvršenje konfiskacije, a sudovi su ih bez daljeg ispitivanja sprovodili u zemljišne knjige. Pismom pov. br. 37/1954 od 19. februara 1956. godine, SIV je naredilo da se zastane sa daljim sprovođenjem konfiskacije imovine lica nemačke narodnosti. Nakon toga, Savezni sekretarijat za pravosudne poslove 6. avgusta 1958. godine, dao je dodatna objašnjenja gore navedenih zaključaka, usmeravajući organe da se drže sledećih rešenja: 1) ako je odluka o oduzimanju imovine doneta i sprovedena u zemljišnim knjigama, a imovinu još uživa bivši vlasnik – ne dirati u faktičko stanje poseda; 2) ako odluka o oduzimanju nije doneta – sprovesti postupak za prenos ove imovine na državu i izvršiti uknjiženje, ali ne dirati u faktičko stanje poseda; 3) ako je odluka o oduzimanju doneta ali nije sprovedena u zemljišnim knjigama – izvršiti potreban upis, ali ne dirati u faktičko stanje poseda; i 4) ako je nepokretnost faktički odluzeta ali nije doneta odluka o prenosu imovine u državno vlasništvo – doneti o tome odluku i sprovesti je u zemljišne knjige. Na osnovu ovog objašnjenja zastalo se sa rešavanjem u svim predmetima konfiskacije imovine lica nemačke narodnosti. Videti: Vladimir Todorović, *Denacionalizacija između nacionalizacije i privatizacije*, Beograd, 2001, str. 26–27.

52 „Službeni list DFJ“, br.64/1945; Izmene: „Službeni list FNRJ“, br. 24/1946; br.107/1947; 105/1948; 21/1956; 55/1957. i „Službeni list SFRJ“, br. 10/1965. Na republičkom nivou donet je „Zakon o agrarnoj reformi i kolonizaciji“, Videti: „Službeni glasnik Srbije“, br.

obuhvatala sve one koji su imali poljoprivredno ili šumsko zemljište iznad površine od 45 hektara, odnosno od 25 do 35 hektara obradivog zemljišta koje je korišćeno putem zakupa ili najma. Isto je važno i za nezemljoradnike koji su posedovali od 3 do 5 hektara zemljišta. Oduzimanje je vršeno i prema pravnim licima, pa čak i prema verskim zajednicama. Pod geslom da „zemlja pripada onima koji je obrađuju“, u državnu svojinu prešli su posedi religijskih ustanova i zadužbina od preko 10 hektara, sem u slučajevima gde se radilo o istorijski značajnijim posedima, kada je ustanovama ostavljano da koriste do 30 hektara obradivog i šumskog zemljišta. Starim vlasnicima zemljište je oduzeto bez nadoknade, dok je novim vlasnicima zemlja dodeljivana bez ranijih tereta.⁵³ Distribucija je vršena na osnovu odluka agrarnih komisija i Narodnih odbora, borcima bezemljašima ili pripadnicima Jugoslovenske armije, ratnoj sirotinji, invalidima, žrtvama fašističkog terora, internircima i ratnim zarobljenicima.⁵⁴

39/1945 i br. 4/1946. U pogledu šumskog zemljišta Srbija je donela „Zakon o postupanju sa eksproprisanim i konfiskovanim šumskim posedima“ 22. februara. 1947. godine. Član 18. saveznog Zakona propisuje da se od „zemljišta lica nemačke narodnosti“ konfiskovanih u Bačkoj, Banatu, Baranji i Sremu izdvoji 500 hiljada katastarskih jutara za naseljavanje boraca Jugoslovenske armije, ratnih invalida, zemljoradnika bezemljaša, ratne siročadi, porodica žrtava fašističkog terora, zanatlija i radnika. Valja primetiti, da je ista zemlja dodeljivana posebnoj grupi kolonista sa Kosova i Metohije kojima je iz oportunističkih razloga zabranjen povratak odlukom NKOJ-a od 6. marta 1945. U tom pogledu donet je i „Zakon o postupanju sa napuštenom zemljom kolonista u AKMO“, čije je važenje prestalo tek 1990. Videti: „Službeni glasnik NR Srbije“, br. 9/1947.

53 Pored sporadičnih izuzetaka (član 6. i član 26. Zakona o agrarnoj reformi), naknada nije isplaćivana, jer nisu doneti propisi o njenoj realizaciji. „Zakonom o regulisanju tereta uknjiženih na nepokretnostima koje su prešle na državu na osnovu Zakona o agrarnoj reformi i kolonizaciji i osnovnog Zakona o postupanju sa eksproprisanim i konfiskovanim šumskim posedima“ formalno-pravno obaveza je bila regulisana, ali je njena primena ostala nedosledna. Videti: „Službeni list FNRJ“, br. 105/1947.

54 Član 18. saveznog Zakona propisuje da se od „zemljišta lica nemačke narodnosti“ konfiskovanih u Bačkoj, Banatu, Baranji i Sremu izdvoji 500 hiljada katastarskih jutara za naseljavanje boraca Jugoslovenske armije, ratnih invalida, zemljoradnika bezemljaša, ratne siročadi, porodica žrtava fašističkog terora, zanatlija i radnika. Valja primetiti, da je ista zemlja dodeljivana posebnoj grupi kolonista sa Kosova i Metohije kojima je iz oportunističkih razloga zabranjen povratak odlukom NKOJ-a od 6. marta 1945. U tom pogledu donet je i „Zakon o postupanju sa napuštenom zemljom kolonista u AKMO“, čije je važenje prestalo tek 1990. Videti: „Službeni glasnik NR Srbije“, br. 9/1947. Oduzimanje privatnog zemljišnog poseda u korist tzv.fonda opštenarodne imovine, izvršena je za vlasnike iznad 10, a izuzetno 15 hektara obradivog zemljišta na osnovu „Zakona o poljoprivrednom zemljišnom fondu opštenarodne imovine i dodeljivanju zemlje poljoprivrednim organizacijama“, od 22. maja 1953. Videti: „Službeni list FNRJ“, br. 22/1953.

U seriji legislativnih akata koji su pogodili imovinskopravni status pripadnika nemačke manjine u Jugoslaviji, specifičan položaj ima *Zakon o raspodelanju stanovima i poslovnim prostorijama*, od 18. avgusta. 1945. godine, kojim se vršila raspodela „viška nepokretnosti“ na neodređeno vreme shodno „kontribucijama u ratu“, ali i prema kriterijumu „socijalne pravde“ na kojoj su počivale države „narodne demokratije“. ⁵⁵ Danom stupanja na snagu *Zakona o nacionalizaciji privatnih privrednih preduzeća*, od 5. decembra 1946. godine, u državnu svojinu prešla su privatna imovinska prava pravnih lica iz 42 grane privrede. ⁵⁶ Nacionalizacijom su privatna preduzeća pretvarana u državna privredna preduzeća. Novi pravni subjekti preuzimali su na sebe sve dugove nacionalizovanog preduzeća do visine aktive. ⁵⁷ U samo retkim slučajevima bila je isplaćivana i adekvatna nadoknada. ⁵⁸ Izmenama Zakona o nacionalizaciji iz 1948. godine, pod udar podržavljenja došla je imovina stranaca. U državnu svojinu prešle su sve nepokretnosti u privatnom i javno-pravnom vlasništvu osim nepokretnosti stranih diplomatskih predstavništva. ⁵⁹ Konačno, *Zakonom o nacionalizaciji najamnih zgrada i građevinskog zemljišta*, od 28. decembra 1958. godine, dovršen je postupak deprivacije u Jugoslaviji. ⁶⁰

55 Na oslobođenim teritorijama, revolucionarna vlast vršila je oduzimanje nepokretnosti, stanova i kuća. Nakon konsolidacije vlasti i donošenja Zakona, dat je legalitet preduzetim aktima. Videti: „Službeni glasnik NR Srbije“, br. 251/1945.

56 „Službeni list FNRJ“, br. 98/1948.

57 Formalno priznanje usledilo je sa „Uredbom o postupku za procenu vrednosti i utvrđivanju naknade za nacionalizovanu imovinu“. Videti: „Službeni list FNRJ“, br. 98/1947.

58 Odlukom Savezne Vlade iz 1963. godine, bivšim vlasnicima preduzeća isplaćena je simbolična naknada ako su ostali bez osnovnih sredstava za život. Videti: „Službeni list FNRJ“, br. 5/1963; Uporediti: „Uredba o postupku za procenu vrednosti i utvrđivanju naknade za nacionalizovanu imovinu“ „Službeni list FNRJ“, br. 98/1947; „Odluka o isplati akontacije ranijim vlasnicima nacionalizovanih preduzeća“, „Službeni list FNRJ“, br. 5/1963; „Uredba o reviziji dozvola za rad i likvidaciji privatnih kreditnih preduzeća“, „Službeni list FNRJ“, br. 51/1946; „Pravilnik o postupku likvidacije privatnih kreditnih preduzeća“, „Službeni list FNRJ“, br. 3/1948; „Uredba o otkupu akcija Narodne banke FNRJ, Industrijske banke Jugoslavije, Zanatske banke FNRJ i Zadružne i Poljoprivredne banke FNRJ“, „Službeni list FNRJ“, br. 78/1946.

59 Kolebanje je otklonjeno u praksi Vrhovnog suda. Tako u presudi br. 636/1983 stoji: „Ni u slučaju ponovnog sticanja državljanstva SFRJ bivši vlasnik ne može steći tu nepokretnost jer mu je primenom odredbe člana 3. Zakona o izmenama i dopunama zakona o nacionalizaciji imovina *ex lege*, i definitivno oduzeta“.

60 Zakon je za nacionalizovane nepokretnosti regulisao isplatu naknade u visini 10% od stanarine na dan stupanja na snagu zakona u jednakim mesečnim ratama za budućih 50

Iz iznete analize jasno je, da je Jugoslavija prihvativši saveznički koncept o kolektivnoj odgovornosti nemačkog naroda, još u toku ratnih dejstava, na revanšistički način i bez potrebnih obzira ograničila ljudska prava velikom broju „nepodobnih lica“.⁶¹ S obzirom na posledice pomenutih restriktivnih mera, sagledavanje mogućih rešenja obuhvata njihovo ponovno tumačenje u kontekstu novih međunarodnopravnih standarda, što predstavlja neophodan uslov za sve države naslednice SFR Jugoslavije koje u novim okolnostima traže priznanje svog demokratskog legitimiteta.

MOGUĆNOST RESTITUCIJE IMOVINE PRIPADNIKA BIVŠE NEMAČKE MANJINE U SRBIJI

Oduzimanje imovinskih prava pripadnicima nemačke manjine na području istočne i jugoistočne Evrope, bilo je dugo vremena tabu tema u svetskoj pravnoj literaturi. Međutim, problem je dosta rano aktuelizovan na nemačkoj i austrijskoj političkoj sceni posredstvom folksdojčerskih organizacija *Bund Donauschwäbischer Landmannschaften*, *Verein Haus der Donauschwaben*, *Landmannschaft der Donauschwaben aus Jugoslawien* i dr.⁶² Na području Srbije, tek u novije vreme, sa pokretanjem rada nemačkog Udruženja *Donau* iz Novog Sada, Nemačkog narodnog saveza, kao i niza manjih lokalnih udruženja pripadnika nemačke nacionalnosti (na primer, *Deutscher Verein Kula*, *Deutscher Verein Bečkerek* i dr.), pitanje restitucije otvara se kao problem ostvarivanja ljudskih prava. Kako savremeno međunarodno pravo ne dozvoljava nasilno raseljavanje delova stanovništva, niti oduzimanje njegove imovine bez primerenog obeštećenja, analiza političko-istorijskih odluka iz

godina, što nikada nije učinjeno. Videti: „Službeni list FNRJ“, br. 52/1958 i br. 3/1959; Uporedi „obavezno tumačenje“ u: „Službeni list FNRJ“, br. 24/1959 i 24/1961. „Uredbom o postupku za sprovođenje nacionalizacije najamnih zgrada i građevinskog zemljišta“ i „Uputstvom o zemljišnoknjižnom upisu nacionalizovanih najamnih zgrada i građevinskog zemljišta“, regulisan je postupak nacionalizacije. Videti: „Službeni list FNRJ“, br. 4/1959 i br. 49/1959.

61 Branko Petranović, *Politička i ekonomska osnova narodne vlasti u Jugoslaviji za vreme obnove*, Beograd, 1969, str. 236.

62 Folksdojčerska udruženja uživala su veliku podršku poratne političke elite (Konrada Adenauera, Kurta Kisingera i Vilija Branta), koji su im obećavali pomoć u pogledu ostvarivanja ljudskih prava i povraćaja imovine. Federacija prognanika dugo vremena služila je kao promotor nemačke spoljne politike. Folksdojčerska udruženja bila su i ostala blisko povezana sa nemačkim konzervativnim partijama (CSU/CDU). Videti: Pertti Ahonen, *After the Expulsion: West Germany and Eastern Europe 1945-1990*, New York, p. 176.

doba revolucije i post-revolucionarne izgradnje vlasti u komunističkoj Jugoslaviji nameće se kao pravna i politička nužnost.⁶³ Suprotno postupanje vodilo bi brisanju štetnih efekata preduzetih radnji čime bi se problem mogao podvesti u okvire pravila o odgovornosti država za ilicitne akte. Štaviše, takvo ponašanje, pošto je bilo praćeno ogromnim brojem žrtava moglo bi biti tumačeno i kao povreda međunarodnog humanitarnog prava.

Interesantno je da se u konstelaciji novih standarda ponašanja za „ulaz u Evropu“, pretpostavlja poštovanje ljudskih prava.⁶⁴ Sa disolucijom SFR Jugoslavije, isticanje problema nepoštovanja ljudskih prava u odnosu na pripadnike nekadašnje nemačke manjine za vreme i nakon Drugog svetskog rata, ne bi smelo poslužiti kao mera pritiska na njene pravne sledbenike. Kako politički diskontinuitet sa Jugoslavijom ne povlači *ipso facto* i prekid na unutrašnjem pravnom planu, dalje održavanje „istorijskih zakona“ na snazi obavezuje Republiku Srbiju, kao jednu od država sukcesorki SFR Jugoslavije, da iste akte ispita u svetlu važećih standarda o zaštiti ljudskih prava. Ovo tim pre, jer kao potencijalni kandidat za prijem u Evropsku uniju, Srbija ima obavezu da donese zakon o restituciji kao jednu od mera na putu ka liberalizaciji tržišne privrede. S obzirom na sve učestalije pominjanje ovog pitanja u javnosti, rešenje problema mora se vezati za primenu intertemporalnog prava čija načela idu uporedo sa otklanjanjem negativnih posledica pravno zatečenih situacija (*facta praeterita et facta pendentia*).⁶⁵ U

63 „Humani transfer“ danas se posmatra kao jedan anahronizam nespojiv s osnovnim ljudskim pravima i slobodama, pre svega sa „pravom na domovinu“. Pravnu osnovu „prava na domovinu“ koje je „pravo u začetku“ čini pravo na samoopredeljenje. Videti: „Basic Principles and Guidelines on the Right to a Remedy and Reparation for Victims of Gross Violations of International Human Rights Law and Serious Violations of International Humanitarian Law“, UN Doc. A/RES/60/147, 21 March 2006; „Principles on Housing and Property Restitution for Refugees and Displaced Persons“, UN Doc. E/CN.4/Sub.2/2005/17, 28 June 2005.

64 Protokolom I uz Evropsku Konvenciju o ljudskim pravima iz 1950. godine (član 1), u odnosu na protekciju prava svojine, postoji zabrana devastacije sem u slučajevima koji potpadaju pod poredak javnih interesa prema uslovima predviđenim adekvatnom zakonskom regulativom. U sudskoj praksi Evropskog Suda za ljudska prava, zauzet je stav da je međunarodnopravno nedozvoljeno oduzimanje individualne imovine od strane država. Videti: Broch, „The Protection of Property Right under the European Convention on Human Rights“, *Legal issues of European Integration*, 1986, p. 52. Naime, Konvencija uspostavlja opštu zaštitu imovinskih prava fizičkih i pravnih lica, bez obzira na državnu pripadnost. Više: A.H. Robertson, *European Institutions*, London, 1966, pp. 46-49.

65 Slobodan Perović, „Svojinsko pitanje“, u: *Pravno filozofske rasprave*, Beograd, 1995. str. 463-485.

tom pogledu ne bi trebalo da se Srbija mnogo razlikuje od drugih evropskih država koje su imale slične probleme na putu tranzicije.⁶⁶ Zaštita sopstvenih nacionalnih interesa i stečenih prava koja su u međuvremenu ustanovljena na predratnoj imovini folksdojčera, mora biti vrednovana u kontekstu regulisanja svih zaostalih pitanja iz prošlosti koja pored pitanja zakonskog regulisanja problema restitucije uključuje i međunarodnopravno regulisanje pitanja obeštećenja srpskih žrtava Drugog svetskog rata, kao i proces istorijskog pomirenja srpskog i nemačkog naroda.⁶⁷ Analiza državne prakse drugih država, pre svega Češke Republike koja je imala slične probleme prilikom pristupanja Evropskoj uniji, otuda može biti od dragocene pomoći za naše pravilno pozicioniranje prema ovom problemu.

ČEŠKA PRAKSA U VEZI SA ZAHTEVOM ZA RESTITUCIJU PRIPADNIKA NEMAČKE MANJINE

Češkoj Republici „revolucionarno nasleđe“ ostavilo je seriju „Beneševih dekreta“ ratifikovanih 28. marta 1946. godine.⁶⁸ Iako su „Beneševim dekretima“ po principu kolektivne odgovornosti kažnjeni pripadnici kolaborativnih manjina

66 Uporediti zakonodavna rešenja bivših jugoslovenskih republika: *Zakon o denacionalizaciji*, „Uradni list Republike Slovenije“, br. 27/1991; *Zakon o naknadi za imovinu oduzetu za vrijeme jugoslovenske komunističke vladavine*, „Narodne novine Republike Hrvatske“, br. 92/1996; *Zakon o denacionalizaciji*, „Službeni vesnik na Republika Makedonija“, br. 20/1998.

67 Budući da ujedinjenjem Nemačke nije postignut i konačni mirovni ugovor kojim bi se pitanje obeštećenja finalno rešilo, u slučaju internacionalizacije zahteva za restituciju imovine pripadnika nekadašnje nemačke manjine trebalo bi ispitati sva otvorena pitanja u vezi nadoknade ratne štete srpskom narodu, uključujući i pravni domašaj nemačko-jugoslovenskog sporazuma iz sedamdesetih godina o „Kapitalhilfe“, kojim su praktično dve države išle ka prevazilaženju problema obeštećenja svih žrtava rata posredstvom „viših oblika“ saradnje.

68 Našavši se u egzilu u Velikoj Britaniji za vreme Drugog svetskog rata, čehoslovački predsednik Edvard Beneš, doneo je seriju od 143 dekreta. Dekreti su potvrđeni prvim posleratnim Ustavom iz 1946. godine. Grupa legilativnih akata koji su pogodili stečena imovinska prava nemačke nacionalne manjine obuhvatala je sledeće dekrete: „Dekret broj 5/1945 o nevažnosti određenih akata u vezi sa imovinom u periodu neslobode“, od 10. maja 1945; „Dekret broj 12/1945 o konfiskaciji i distribuciji zemljišta, Nemaca, Mađara, izdajnika i saradnika i određenih organizacija i ustanova“, od 21. juna 1945; „Dekret broj 28/1945“, od 20. jula 1945; „Dekret broj 108/1945 o konfiskaciji neprijateljske imovine i državnim fondovima za obnovu“, od 25. oktobra 1945. godine). Dekreti su potvrđeni prvim posleratnim Ustavom 28. marta 1946. godine. Videti: Edvard Benes, „Why did We Nationalise our Industries“, *Central European Observer*, 1947. p. 357.

na području Čehoslovačke (pre svih, nemačke i mađarske nacionalne manjine), ostaje nesporno da je Češka vrlo brzo posle „plišanog razvoda“ sa Slovačkom 1989. godine, uspjela da reguliše problem imovinskopravne restitucije. Nakon što je Čehoslovačka i zvanično prestala da postoji kao federativna zajednica 1. januara 1993. godine, Češka Republika, kao jedna od država sukcesorki, užurbala je aktivnosti na pristupanju Evropskoj uniji. Proces evropskih integracija pokrenuo je pitanja u vezi s potpunim stavljanjem van snage svih odluka sadržanih u „Beneševim dekretima“ sa čijom primenom je, odmah posle Drugog svetskog rata, poremećena nacionalna struktura stanovništva. U međudržavnim raspravama koje su vođene uz posredovanje evropskih zvaničnika često se ispuštalo iz vida da je iseljavanje nemačke manjine iz Čehoslovačke bilo deo međunarodno prihvaćene šeme nakon završetka Drugog svetskog rata. Podsećanja radi, sile pobednice u ratu okupljene na konferenciji u Potsdamu 1945. godine, izričito su zahtevale od Čehoslovačke da omogući što skoriji „humani transfer“ folksdojčerske populacije u Nemačku.⁶⁹ Oduzimanje imovine Sudetskih Nemaca bilo je u saglasnosti sa Sporazumom o naplati reparacija od Nemačke, o obrazovanju međusavezničke Reparacione agencije i o restituciji monetarnog zlata, od 14. januara 1946. godine.⁷⁰ Na osnovu pomenutih međunarodnih instrumenata, više od tri miliona Sudetskih Nemaca bilo je sistematski raseljeno, ekspatriirano i deprivirano u svojim imovinskim pravima.⁷¹

Nešto pre ulaska Češke u Evropsku uniju, među pojedinim članicama Evropske unije istaknuta je potreba preispitivanja svih čeških „istorijskih zakona“ koji nisu bili u skladu sa propisima Unije i to, „ne iz razloga da se

69 “The Potsdam Declaration: Tripartite Agreement by the United States, United Kingdom and Soviet Russia concerning Conquered Countries, August 2, 1945”, in: *Pillars of Peace: Documents Pertaining to American Interest in Establishing a Lasting World Peace, January 1941– February 1946*, Carlisle Barracks, PA: Army Information School, 1946, Article 13. “Protocol of the Proceedings”, article XII, 1 August 1945, The Berlin Conference, 17 July-2 August 1945.

70 Članom 6. Sporazuma o reparacijama predviđeno je mogućnost da svaka od ugovornih savezničkih strana po svom izboru zadrži ili upravlja nemačkom neprijateljskom imovinom koja je pod njenom jurisdikcijom na način kojim se sprečava njen povratak Nemačkoj bez obzira na činjenicu da li se nominalno kao vlasnik te imovine vodi neko drugo lice. Takva imovina imala je da posluži naplati ratne štete načinjene u Čehoslovačkoj. Videti: “Agreement on Reparation from Germany, on the Establishment of an Inter-allied Reparation Agency and on the Restitution of the Monetary Gold”, Paris, 14 January 1946.

71 Alfred-Maurice de Zayas, *A Terrible Revenge: The Ethnic Cleansing of the East European Germans, 1944-1950*, New York, 1994, p. 152.

ponovo piše istorija“, već iz realne potrebe da se ispravi jedna velika nepravda“. Stav Evropske unije i njenih članica (najglasnije u tom pogledu bile su Austrija, Nemačka i Mađarska), bio je motivisan potrebom da se države kandidati za prijem, obavežu na preispitivanje svih onih akata iz prošlosti kojima se išlo ka uspostavljanju negativne diskriminacije po osnovu nacionalnosti ili državljanstva.⁷² Pošto su navedenu političku poziciju pratili zahtevi za restituciju, smatralo se da zadovoljenje „tranzicione pravde“ nije po sebi dovoljno, već je potrebno da se radi rešavanja problema zadovolji i „međugeneracijska pravda“ koja zajedno sa „istorijskom pravdom“ ima sasvim odgovarajuće materijalno-finansijske efekte.⁷³ Međutim, protek vremena i nedostatak verodostojnih dokaza, potom stečena prava trećih lica na oduzetim imovinskim dobrima pripadnika nemačke manjine, te činjenica neprimenjivosti savremenog međunarodnog humanitarnog prava na događaje koji su prethodili njegovom usvajanju, omogućili su postizanje konsenzusa država članica Evropske unije, pan-evropskih i međunarodnih institucija i drugih političkih aktera za odbijanje restitucionih zahteva Sudetskih Nemaca. U daljem delu studije izneće i konkretni razlozi zašto je do toga došlo.

Potezanje zahteva Sudetskih Nemaca za restituciju imovine imalo je i dublje političko značenje pošto je prejudiciralo restauraciju predratne situacije i masovan povratak nemačkog stanovništva unutar postojećih granica Češke Republike.⁷⁴ Takvo pozicioniranje bilo je neprihvatljivo za češke vlasti, jer je

72 „Dekretom broj 33/1945 , o državljanstvu lica nemačke i mađarske nacionalnosti“, od 2. avgusta 1945. godine, retroaktivno je oduzeto čehoslovačko državljanstvo pripadnicima nemačke manjine koji su tokom rata i okupacije Čehoslovačke stekli državljanstvo Trećeg Rajha. Izuzetak je napravljen kod lica koja su tokom okupacije demonstrirala lojalnost prema Čehoslovačkoj i koja nisu počinila ratne zločine, odnosno koja su aktivno učestvovala u oslobađanju države od okupatora i stranih osvajača. Takođe, izuzetak je napravljen i kod lica koja su se u vremenu opasnom po državu izjašnjavali kao Česi ili Slovaci. Za njih je određen rok od 6 meseci u kome su imali pravo da povračaj čehoslovačkog državljanstva. Predsednik Beneš nije potpisao Dekret sve dok nisu doneti zaključci na Potsdamskoj konferenciji avgusta 1945. godine. Videti: Charles A. Schiller, “Closing a Chapter of History: Germany’s Right to Compensation for Sudetland”, *Case Western Reserve Journal of International Law*, no. 26, pp. 401, etc. Ugovorom zaključenim u Pragu 1973. godine, SR Nemačka je potvrdila nevažnost Minhenskog sporazuma i nemačko državljanstvo pripadnika nemačke manjine raseljene i ekspatriirane na područje Rajha.

73 Jonathan Steinberg, “Reflections on Intergenerational Justice”, in: *The Legacy of Abuse: Confronting the Past, Facing the Future*, The Aspen Institute, 2002, p. 71.

74 Elzar Barkan, *The Guilt of Nations: Restitution and Negotiating Historical Injustices*, New York, 2000, p. 134. Za razliku od Sudetskih Nemaca, iseljeni Nemci iz Poljske tražili su reviziju poljsko-nemačke granice uspostavljene nakon Drugog svetskog rata.

predstavljalo mogućnost obnavljanja etno-političkog konflikta prisutnog tokom Drugog svetskog rata. U nastojanju da ublaži posledice imovinskih i drugih nepravdi do kojih je došlo u posleratnom periodu, predsednik Češke Vaclav Havel u poznatom govoru iz 1995. godine, iznetom na Karlovom Univezritetu u Pragu, prihvatio je činjenicu da je iseljavanje Sudetskih Nemaca predstavljalo „istorijsku grešku“, ali je ujedno podržao i mišljenje da je učešće folksdojčera u ratu bilo usmereno protiv Čehoslovačke, čehoslovačkog naroda i humanosti uopšte. Podržavajući povratak Sudetskih Nemaca „kao gostiju na zemlji na kojoj su generacije njihovih dedova jednom živeli“, Havel je odbacio nemačke zahteve za restituciju imovine potvrđujući da se radi o „jednom nastojanju da se ponovo pokrene začarani krug plemenske odmazde“. ⁷⁵ Izneti politički stav predsednika Havela prema restituciji bio je kasnije prihvaćen i u pravnom sagledavanju materije pred Ustavnim sudom Češke Republike.

Elaborirajući kolektivnu odgovornost Sudetskih Nemaca u pružanju široke podrške prisajedinjenju nacističkoj Nemačkoj, „uprkos njenom očiglednom totalitarnom karakteru“, u mišljenju broj 55/1995 od 8. marta 1995. godine, Ustavni sud je istakao da svi normativni akti češke vlade u egzilu, nakon ratifikacije 28. marta 1946. godine, predstavljaju izraz zakonodavne vlasti Čehoslovačke. ⁷⁶ Nadovezujući se na izneto tumačenje, u mišljenju povodom „Dekreta broj 108/1945 o konfiskaciji neprijateljske imovine i državnim fondovima za obnovu“, od 25. oktobra 1945. godine, Ustavni sud je našao da je opravdanje za donošenje „izuzetih zakonodavnih mera“ kao što je iseljavanje pripadnika nemačke manjine preduzeto u cilju odbrane ljudskih prava. Po mišljenju Suda, mera je imala za cilj da, „osigura funkcionisanje ljudskih prava i sloboda, njihov konstruktivni doprinos u društvu i ulogu u produbljivanju smisla odgovornosti. Nakon okončanja nacističke okupacije, ograničavanje prava čehoslovačkih građana bilo je nužno, ne da bi građani time postigli različiti status, već pre zbog činjenice da je njihov odnos suštinski bio neprijateljski prema demokratskom sistemu vrednosti.“ ⁷⁷ U tom pogledu, Sud je zaključio da je Benešev dekret broj 108/1945, kao normativni akt odavno ostvario svoju svrhu. Preko četiri decenije, Dekret nije zadržao konstitutivni

75 Vaclav Havel, “Czechs and German on the Way to a Good Neighbourship”, Charles University, Prague, 17 February 1995.

76 Lord Kingsland Q.C, “The validity of the Benes Decree”, *Observations on the Benes Decrees and the Accession of the Czech Republic to the European Union*, European Parliament, Directorate-General for Research, 2002, para. 10.

77 Constitutional Court of the Czech Republic, “Beneš Decree no. 108”.

karakter niti je proizveo bilo kakve pravne posledice. U datoj situaciji sasvim je evidentno da ovaj legislativni akt nije ostao usaglašen sa ustavnim aktima i međunarodnim ugovorima na snazi. Pa ipak, principijelno ceneći događaje iz prošlosti u kontekstu sadašnje situacije, Ustavni sud je odbio mogućnost postavljanja zahteva za restituciju imovine pripadnika nemačke manjine. U tom pogledu bio je potpuno izričit kada je naveo da, „u pravnoj argumentaciji ne bi valjalo posezati za istorijskim analogijama koje su u prošlosti dovele do nacističke okupacije Čehoslovačke“.⁷⁸

Nakon internacionalizacije nemačkih zahteva za restituciju, na međunarodnom pravnom planu najpre se oglasio Evropski sud za ljudska prava povodom slučaja *Malhous v. Czech Republic*.⁷⁹ Odbacujući zahtev zbog procesnih nedostataka, Evropski sud za ljudska prava potvrdio je da nije nadležan *rationae temporis* za ispitivanje okolnosti slučaja koji se odnosi na eksproprijaciju i njene kontinuirane efekte. U obrazloženju presude Sud je naglasio da slučaj oduzimanja imovine predstavlja trenutni akt koji ne proizvodi trajnu situaciju oduzimanja prava. Uzimajući u obzir da je Češka pristupila Evropskoj konvenciji o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda, tek 1992. godine, Evropski sud je zaključio da nije moguće postaviti pitanje odgovornosti za restriktivne državne akte preduzete pre državnog razlaza 1989. godine. U jednom drugom veoma važnom slučaju povodom zahteva za restituciju imovine princa Hansa Adama Drugog od Lihtenštajna, eksproprijisane na osnovu „Beneševih dekreta“ u periodu od 1945. do 1946. godine, Evropski sud za ljudska prava ponovo je potvrdio odsustvo sopstvene nadležnosti. U obrazloženju odluke, Evropski sud je utvrdio da eksproprijacija ne može biti predmet spora na osnovu člana 6(1) Evropske konvencije o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda ili člana 1. Prvog protokola.⁸⁰

78 Neki analitičari ocenili su mišljenje Ustavnog suda Češke kao istorijski, politički, sociološki i etički motivisanu odluku. Videti: Mark Gillis, “Facing Up to the Past: The Czech Constitutional Court’s Decision on the Confiscation of Sudeten German Property”, *Parker School Journal of East European Law*, 1995, vol. 2, p. 709.

79 “Decision as to the Admissibility of Application no. 33071/1996”, *Malhous against the Czech Republic*, Grand Chamber of the European Court of Human Rights, 2000, pp. 13-14. Uporediti: “Application no.s 18890/1991, 19048/1991, 19342/1992, 19549/1992”, *Mayer & Others v. Germany*, Commission Decision of 4 March 1996, Decisions and Reports, vol. 85, pp. 5-20.

80 “Application no. 42527/1998”, *Prince Hans-Adam II of Liechtenstein v. Germany*, ECHR, p. 85; Andrea Gattini, “A Trojan Horse for Sudeten Claims? On Some Implications of the Prince of Liechtenstein v. Germany”, *European Journal of International Law*, 2002, vol. 13, no. 2, pp. 513-544.

Povodom istog slučaja odlučivao je i Međunarodni sud pravde, ali je poput Evropskog suda za ljudska prava, ovo najviše pravosudno telo ostalo van merituma spora. Naime, Međunarodni sud pravde oglasio se nenadležnim *rationae temporis*, pošto je zaključio da je spor između Lihtenštajna i Nemačke usledio kao posledica primene „Beneševih dekreta“ i Konvencije o uređenju pitanja proizašlih iz rata i okupacije od 23. oktobra 1954. godine, dakle iz akata usvojenih pre stupanja na snagu Evropske konvencije o mirnom rešavanju sporova iz 1980. godine, na čijim odredbama je Lihtenštajn zasnivao svoj tužbeni zahtev.⁸¹ U slučaju *Des Fours Walderode v. Czech Republic*, Evropski sud za ljudska prava odbacio je žalbu porodice *Walderode* potvrdivši pre toga da ne može da ispituje činjenice na osnovu kojih je došlo do oduzimanja imovine s obzirom da se iste odnose na period pre pristupanja Čehoslovačke Evropskoj konvenciji o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda.⁸² Kako podnosilac predstavke u postupku pred Sudom nije uspeo demonstrirati „trajni posed“ ili „legitimna očekivanja“, koja prema Konvenciji predstavljaju razloge za vođenje postupka *ratione materiae*, Evropski sud se oglasio nenadležnim.⁸³ Pored sudskih instanci koje su se bavile pitanjem restitucije imovine Sudetskih Nemaca, i neka međunarodna kvazi-sudska tela imala su određene komentare po ovom pitanju. Tako je, Komitet Ujedinjenih nacija za ljudska prava u nekoliko navrata razmatrao individualne pritužbe povodom restitucionih zahteva. Iako je u većini slučajeva potvrdio sopstvenu nenadležnost, Komitet je smatrao da ima pravo da daje mišljenja kada su određene kategorije lica po osnovu zahteva za restituciju imovine nejednako tretirana u pogledu pravne

81 “Case concerning Certain Property (Liechtenstein v. Germany)”, Preliminary Objections, 10 February 2005, International Court of Justice Reports, 2005. Zanimljivo da je Konvencijom o uređenju pitanja proizašlih iz rata i okupacije od 23. oktobra 1954. godine, SR Nemačka prihvatila obavezu da u budućnosti ne postavlja prigovore protiv mera koje su, ili koje će biti preduzete prema nemačkoj imovini u inostranstvu ili drugoj imovini oduzetoj u svrhu reparacije ili restitucije, ili koje su posledice ratnog stanja, koje su donete na osnovu zaključenih sporazuma ili sporazuma koji će tek biti zaključeni od strane tri sile (SAD, Francuske i Velike Britanije), sa savezničkim državama, neutralnim zemljama ili bivšim saveznicima Nemačke. Bilo kakav zahtev po ovoj Konvenciji nije dopušten prema licima koja će steći ili koja su prenela imovinu po osnovu navedenih mera, niti protiv međunarodnih organizacije, stranih vlada ili lica koja su preduzimala akte po nalogu tih vlada.

82 “Decision as to the Admissability of Application no. 40057/1998”, *Des Fours Walderode v. Czech Republic*, 2003.

83 Timothy V. Waters, “On Legal Construction of Ethnic Cleansing”, *Bepress Legal Series*, Paper 951, 2006, p. 50.

zaštite na osnovu člana 26. Pakta o građanskim i političkim pravima.⁸⁴ S obzirom na činjenicu da je češki Ustav priznao isključivo Evropski sud za ljudska prava kao nadležnu „međunarodnu sudsku instancu“ čije odluke obavezuju državu, mišljenja Komiteta Ujedinjenih nacija za ljudska prava bila su u Češkoj tumačena kao neobavezna uputstva.⁸⁵

Nemogućnost primene opštih međunarodnih standarda o zaštiti ljudskih prava na činjenice i situacije koje su im prethodile (*facta praeterita*), omogućio je Češkoj Republici da na osnovu diskrecionih ovlašćenja odluči o restituciji imovine pripadnika nemačke nacionalne manjine. Naravno, to se nije kosilo sa njenom ustavnom obavezom da primenjuje potvrđene međunarodnopravne akte o ljudskim pravima, kao i željom da usaglasi svoj unutrašnji pravni i politički poredak sa demokratskim principima utvrđenim u članu 6(1) Ugovora o Evropskoj uniji iz 1992. godine i kriterijumima iz Kopenhagena iz 1993. godine, koji određuju uslove za prijem država u ovu organizaciju.⁸⁶ Sposobnost preuzimanja obaveza koje proizilaze iz članstva u Evropskoj uniji, najbolje se očitovalo kod primene „Zakona o ublažavanju nekih imovinskih nepravdi“ iz 1990. godine (tzv. malog zakona o restituciji), potom „Zakona o vansudskoj rehabilitaciji“ (tzv. velikog zakona o restituciji) i „Zakona o zemljištu i zadrugama“ donetim 1991. godine.⁸⁷ Kod definisanja domašaja restitucije,

84 “Communication no. 945/2000”, *Marik against the Czech Republic*, UN Human Rights Committee, 4 August 2005; “Communication no. 669/1995”, *Malik against Czech Republic*, UN Human Rights Committee, 21 October 1998.

85 “Final Report on the Impact of Findings of the UN Human Rights Treaty Bodies”, International Law Association, Berlin, 2004, para. 39.

86 Na sastanku šefova država i vlada u Kopenhagenu 1993. godine, definisani su kriterijumi za prijem u članstvo EU. Isti uključuju stabilnost ustanova koje obezbeđuju demokratiju, vladavinu prava, poštovanje ljudskih prava i prava manjina, postojanje delotvorne tržišne privrede, sposobnost domaćih preduzeća da izdrže konkurenciju prisutnu na zajedničkom tržištu EU i prihvatanje pravnih tekovina, uključujući sposobnost preuzimanja ciljeva političke, ekonomske i monetarne unije. Na samitu u Madridu dve godine kasnije, dopunjeni su Kopenhagenski kriterijumi sa kriterijumom postojanja adekvatnih administrativnih struktura za doslednu primenu pravnih tekovina EU.

87 “Law of the Alleviation of Some Property Injuries”, Law no. 403/1990; “Law on Extrajudicial Rehabilitation”, Law no. 87/1991; “Law on Land and Agricultural Cooperatives”, Law no. 229/1991. U toku 1992. godine, češki parlament usvojio je i poseban Zakon o restituciji. Ovim Zakonom priznata je mogućnost povraćaja imovine licima nemačke nacionalnosti koja nisu bila ekspatriirana nakon Drugog svetskog rata. Videti: Cheryl Grey, “The Legal Framework for Private Sector Activity in the Czech Republic”, *Vanderbilt Journal of Transnational Law*, 1993/94, vol. 26, p. 277.

zakonima su propisani određeni limiti koji se odnose na utvrđivanje „prelomnog datuma“ od kojeg je moguće tražiti povraćaj imovine, a potom i na lični status podnosioca zahteva. Tako je propisan 25. februar 1948. godine, kao prelomni datum kada je komunistička vlast u Čehoslovačkoj zvanično uspostavljena. Svi zahtevi za restituciju imovine oduzete pre tog datuma bili su na ovaj način isključeni. To se pre svega odnosilo na zahteve Sudetskih Nemaca, ali i Jevreja koji su za vreme rata i okupacije bili deprivirani od nacističkih vlasti na osnovu rasnih zakona donetih u periodu od 1939. do 1945. godine.⁸⁸ Drugo ograničenje u vezi ličnog statusa odnosi se na kumulativni uslov da podnosioci zahteva za restituciju imovine moraju da poseduju češko državljanstvo i stalno mesto prebivališta u Češkoj Republici.⁸⁹ Pomenutim ograničenjem bila su iz restitucije isključena sva ekspatriрана i raseljena lica nemačke nacionalnosti čija je imovina konfiskovana do 25. februara 1948. godine.⁹⁰ Uprkos činjenici da je usvajanjem navedenih propisa Češka izostavila restitucione zahteve bivših pripadnika nemačke nacionalne manjine, ta činjenica nije sprečila njen dalji put ka Evropskoj uniji.

Češka i Nemačka potpisale su tokom 1997. godine, deklaraciju kojom su potvrdile da nepravde učinjene u Drugom svetskom ratu pripadaju prošlosti i da se njihovi odnosi moraju okrenuti ka budućnosti. Svesne tragičnih poglavlja iz zajedničke istorije, Češka i Nemačka izrazile su spremnost da daju prioritet

88 Tokom aprila 1994. godine, Češka je prihvatila mogućnost povraćaja imovine Jevrejima koji su bili žrtve nacističkih progona u periodu od 1939. do 1945. godine. Videti: Robert Hochstein: "Jewish Property Restitution in the Czech Republic", *Boston College International and Comparative Law Review*, 1996, vol. 19, pp. 443, etc.

89 S obzirom na dalekosežnost ograničenja u pogledu mesta prebivališta, Ustavni sud je, tokom 1994. godine, ukinuo ovaj uslov. Videti: "Judgment no. 164/1994", Constitutional Court of the Czech Republic, 12 July 1994. Povodom uslova da poverioci po osnovu restitucije moraju imati češko državljanstvo, Evropski sud za ljudska prava, iako procesno nenadležan, izneo je stanovište da Češka Republika mora opravdati taj uslov na mnogo eksplicitniji način. Videti: "Decision as to the Admissibility of Application no. 38645/1997", *Polacek and Polackova against the Czech Republic*, Grand Chamber of the European Court of Human Rights, 2002, para. 43.

90 Tokom 1993. godine, Komitet Ujedinjenih nacija za ljudska prava podvukao je da su oba uslova, i državljanstvo i mesto prebivališta, nerazumni s obzirom da se kod izvornog osnova za potraživanje imovine nije postavljao. U slučaju *Simunek*, Komitet je izrazio mišljenje da, kada je država odgovorna za preseljenje lica, onda je nespojivo sa Paktom o građanskim i političkim pravima tražiti njihov povratak u zemlju kao preduslov za restituciju imovine ili pravično obeštećenje. Videti: Rhodri C. Williams, *The Contemporary Right to Property Restitution in the Context of Transitional Justice*, International Center for Transitional Justice, 2007, p. 21.

razumevanju i zajedničkom sporazumevanju u razvoju budućih odnosa, dok je svaka strana ostala pri svojim pravnim stanovištima. Obavezujući se da neće opterećivati svoje odnose političkim i pravnim pitanjima proizišlim iz prošlih vremena, strane su predvidele osnivanje nekoliko zajedničkih komisija i fondova radi istraživanja događaja iz Drugog svetskog rata. Iste godine, Evropska unije intenzivirala je pregovore o pristupanju. Kratkotrajna „desničarskih skretanja“ 2001. i 2002. godine, u Nemačkoj, Austriji i Mađarskoj nisu ugrozila raniji napredak.⁹¹ Pošto su Komisija i Savet Evropske unije odobrili, a potom i preispitali pristupno partnerstvo sa Češkom Republikom, Evropski parlament je, više opreza radi, u rezoluciji usvojenoj 5. septembra 2001. godine, sugerisao da je na Češkoj da utvrdi saglasnost njenog zakonodavstva sa pravom Evropske unije.⁹² Ubrzo potom, češki parlament je, u aprilu 2002. godine, usvojio rezoluciju kojom se „Benešovi dekreti“ proglašavaju posleratnim poravnanjem i delom državno-pravne istorije. Time je stavljena tačka u vezi pitanja pravne održivosti postojećih imovinskopravnih odnosa uspostavljenih u Češkoj nakon Drugog svetskog rata, ali i proces integracija u Evropsku uniju. Konačno, 1. maja 2004. godine, Češka Republika primljena je u njeno punopravno članstvo.⁹³

ZAKLJUČAK

Srbija kao jedna od država sukcesorki SFR Jugoslavije i kao potencijalni kandidat za prijem u Evropsku uniju, ima obavezu da ispita efekte primene „istorijskih zakona“ u kontekstu eventualnog nasleđivanja odgovornosti države prethodnice zbog kršenja ljudskih prava, *inter alia*, i „prava na imovinu“.⁹⁴

91 “Enlargement News in Brief – Bens Decrees should be Obstacle”, Europa –Enlargement Weekly, 18 March 2002, Internet: http://europa.eu.int/comm/enlargement/docs/newsletter/weekly_180302.htm

92 “Council Regulation No 622/98 of 16 March 1998 on assistance to the applicant States in the framework of the pre-accession strategy, and in particular on the establishment of Accession Partnerships”, *Official Journal L* 85, 20 March 1998; Revised 1999 and 2001.

93 Pitanje restitucije imovine Sudetskih Nemaca ponovo je aktuelizovano sa govorom predsednika Vaclava Klause tokom 2009. godine, u kome je dao izjavu da Evropska povelja o osnovnim ljudskom pravima može postati potencijalna baza za poplavu utuženja koja mogu imati štetne diplomatske i fiskalne posledice. Pored ove konstatacije predsednik se nešto kasnije založio da Češka u bude izuzeta od primene Evropske povelje u odnosu na „Beneševe dekrete“. Inače, to je bio i jedan od uslova za ratifikaciju Lisabonskog ugovora.

94 Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima u članu 17. potvrđuje, da svako ima pravo da poseduje imovinu, sam i u zajednici sa drugima, te da niko ne sme biti samovoljno lišen

Imajući u vidu trenutne okolnosti, malo je verovatno da bi Srbija prihvatila odgovornost za posledice „istorijskih zakona“ bivše Jugoslavije koja je u međuvremenu nestala. Čak i kada bi, za razliku od Češke, Srbija prihvatila odgovornost države prethodnice, ona ne bi odgovarala po osnovu pravila o deliktnoj odgovornosti, već po osnovu principa o pravdi i pravičnosti (*ex equo et bono*), ili pak, po osnovu oportunog pravila o moralnoj obaveznosti (*ex gratis*).⁹⁵ Time bi Srbiji mogle da se pripisuju posledice protivpravnih akata države prethodnice (*imputatio facti*), ali joj se ne bi dokazalo prisustvo međunarodnopravne odgovornosti (*imputatio juris*) u pogledu restriktivnih mera preduzetih prema pripadnicima nekadašnje nemačke manjine u bivšoj Jugoslaviji na osnovu primene „istorijskih zakona“. Slučaj Srbije tako se ne bi mnogo razlikovao od Češke Republike, pa ni od drugih država koje su imale slične probleme, a koje su u svetlu važenja novih međunarodnih pravnih standarda o ljudskim pravima donele zakone o restituciji nepravedno oduzete imovine. Na kraju valja istaći da pitanje nesaglasnosti pojedinih odredbi „istorijskih zakona“ sa pravom Evropske unije, ne predstavlja *per se*, prepreku za pristupanje Srbije ovoj organizaciji. Pristupanjem Uniji, Srbija će preuzeti obavezu da primeni komunitarno pravo u celosti, bez obzira na postojeće unutrašnje pravo, a s obzirom da pravo Evropske unije ima prednost nad unutrašnjim pravom, dalje važenje posleratnih oneroznih akata bivše Jugoslavije, automatski se isključuje. Uzimajući u obzir ovu činjenicu, postoji jak politički argument da se spreči postavljanje zahteva pripadnika nemačke manjine u pogledu ukidanja „istorijskog zakonodavstva“ koje je proizašlo iz posebnih okolnosti Drugog svetskog rata i tada zaključenih i potvrđenih međunarodnih sporazuma. Države članice Evropske unije, ali i sve druge države i nedržavni akteri u tom smislu ne bi trebalo da koriste ova pitanja radi onemogućavanja drugih država da pristupe Evropskoj uniji. Konačno, takvo

svoje imovine. Međunarodnim Paktom o građanskim i političkim pravima iz 1966. godine u sklopu prava na samoopredeljenje naroda, u članu 1. propisuje se, da ni jedan narod ne može biti lišen svojih sopstvenih sredstava za život, dok je u članu 26. zagantovano da su sva lica jednaka pred zakonom i da imaju bez diskriminacije pravo na jednaku zakonsku zaštitu. Paktom o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima iz iste godine u članu 4, predviđa se da prava čoveka, država može ograničiti zakonom u saglasnosti sa prirodom samog prava i u cilju blagostanja u demokratskom društvu. Videti: Milan Paunović, „Pravo na imovinu“, u: *Ljudska prava – pet decenija od usvajanja opšte deklaracije o pravima čoveka*, Beograd, 1998, str. 111–121.

95 Duško Dimitrijević, „Sukcesija država u odnosu na deliktnu odgovornost“, *Arhiv za pravne i društvene nauke*, 2001, knjiga LVII, br. 2–3, str. 187–214.

postupanje smatralo bi se opstrukcijom pravnih temelja na kojima počiva Evropska unija.⁹⁶

LITERATURA

OPŠTA DELA I ČLANCI

1. Ahonen, Pertti, *After the Expulsion: West Germany and Eastern Europe 1945-1990*, New York, 2003.
2. Barkan, Elzar, *The Guilt of Nations: Restitution and Negotiating Historical Injustices*, New York, 2000.
3. Biber, Dušan, „Kočevski Nemci med obema vojnama“, *Zgodovinski časopis*, 1963.
4. Biber, Dušan, *Nacizem in Nemci v Jugoslaviji 1933-1941*, Ljubljana, 1966.
5. Broch, “The Protection of Property Right under the European Convention on Human Rights”, *Legal issues of European Integration*, 1986.
6. Brown, MacAlister, “The Third Reichs mobilization of the German Fifth Column in Eastern Europe”, *Journal of Central European Affairs*, 1959, n° 19,
7. Constitutional Court of the Czech Republic, “Beneš Decree no. 108”.
8. Drucker, Alfred, “The Nationalisation of United Nations Property in Europe”, *Transactions of the Grotius Society*, 1951, n° 36.
9. Ferenc, Tone, *Nacistična raznorodovalna politika v Sloveniji 1941-1945*, Maribor, 1968.
10. Fr. Massfeller, *Deutsches Staatsangehörigkeitsrechts*, Frankfurt, 1955.
11. Gattini, Andrea, “A Trojan Horse for Sudeten Claims? On Some Implications of the Prince of Liechtenstein v. Germany”, *European Journal of International Law*, 2002, vol. 13, no. 2.
12. Geiger, Vladimir, „Nijemci u Hrvatskoj od kraja Drugog svjetskog rata do danas“, u: *Nijemci u Hrvatskoj jučer i danas*, Zagreb, 1994, str. 120.
13. Geiger, Vladimir, *Nestanak folksdojčera*, Zagreb, 1997, str. 38
14. Gillis, Mark, “Facing Up to the Past: The Czech Constitutional Court’s Decision on the Confiscation of Sudeten German Property”, *Parker School Journal of East European Law*, 1995, vol. 2.
15. Grey, Cheryl, “The Legal Framework for Private Sector Activity in the Czech Republic”, *Vanderbilt Journal of Transnational Law*, 1993/94, vol. 26.

96 Lord Kingsland Q.C., “Conclusions”, *Observations on the Benes Decrees and the Accession of the Czech Republic to the European Union*, European Parliament, Directorate-General for Research, 2002, para. 75.

16. Havel, Vaclav, "Czechs and German on the Way to a Good Neighbourship", Charles University, Prague, 17 February 1995.
17. Hochstein, Robert, "Jewish Property Restitution in the Czech Republic", *Boston College International and Comparative Law Review*, 1996, vol. 19.
18. Lord Kingsland Q.C., "The validity of the Benes Decree", *Observations on the Benes Decrees and the Accession of the Czech Republic to the European Union*, European Parliament, Directorate-General for Research, 2002.
19. Mann, F. A., "The Present Validity of Nazi Nationality Laws", *Law Quarterly Review*, 1973, n° 89.
20. Mirnić, Josip, "The Enlistment of Volksdeutschers from the Bačka Region in the Waffen SS", in: *The Third Reich and Yugoslavia 1933-1945*, Belgrade 1977.
21. Norton, Donald H., "Karl Haushofer and the German Academy", in: *Central European History*, 1968.
22. Poljaković, Ivan, *Sjene prošlosti, bjeg i progon u poratnoj književnosti podunavskih Švaba*, Zagreb, 2009.
23. Repe, Božo, "Migrations and deportations of Slovenians, Germans and Italians during the Second World War and after the War", in: *Zwangsmigrationen in Europa 1938-1950*, Prag, 2002.
24. Robertson, A.H., *European Institutions*, London, 1966.
25. Schiller, Charles A., "Closing a Chapter of History: Germany's Right to Compensation for Sudetland", *Case Western Reserve Journal of International Law*, no. 26.
26. Senz, Ingomar, *Die Donauschwaben im Südöstlichen Mitteleuropa, Leidensweg der Deutschen im kommunistischen Jugoslawien, Ortsberichte über die Verbrechen an den Deutschen durch das Tito-Regime in der Zeit von 1944-1948*, München/Sindelfingen, 1992, vol. I.
27. Steinberg, Jonathan, "Reflections on Intergenerational Justice", in: *The Legacy of Abuse: Confronting the Past, Facing the Future*, The Aspen Institute, 2002.
28. Waters Timothy V., "On Legal Construction of Ethnic Cleansing", *Bepress Legal Series*, Paper 951, 2006,
29. Williams, Rhodri C., *The Contemporary Right to Property Restitution in the Context of Transitional Justice*, International Center for Transitional Justice, 2007.
30. Zayas, Alfred-Maurice de, *A Terrible Revenge: The Ethnic Cleansing of the East European Germans, 1944-1950*, New York, 1994.
31. Zayas, Alfred-Maurice de, "Population, expulsion and transfer", in: R. Bernhardt (ed.), *Encyclopedia of Public International Law*, Amsterdam, 1997, vol. III.
32. Bartoš, Milan, *Međunarodno javno pravo*, Beograd, 1954, knjiga prva.

33. Veg, Šandor, „Sistem nemačke okupacione vlasti u Banatu 1941-1944“, u: *Zbornik za društvene nauke Matice srpske*, 1963, br. 35.
34. Gučetić, v.g., „Propisi SR Nemačke o državljanstvu i međunarodno pravo“, *Jugoslovenska revija za međunarodno pravo*, 1962, br. 3.
35. Dimitrijević, Duško, „Sukcesija država u odnosu na deliktnu odgovornost“, *Arhiv za pravne i društvene nauke*, 2001, knjiga LVII, br. 2-3.
36. Dimitrijević, Sergije, *Strani kapital u privredi bivše Jugoslavije*, Beograd, 1952.
37. Đorđević, Stevan, *O kontinuitetu država s posebnim osvrtom na međunarodnopravni kontinuitet Kraljevine Jugoslavije i FNRJ*, Beograd, 1967.
38. *Zakon o denacionalizaciji*, „Službeni vesnik na Republika Makedonija“, br. 20/1998.
39. Zbirka zakona, Beograd, 1927, sveske br. 61 i 64.
40. Janjetović, Zoran, „O državljanstvu jugoslovenskih Nemaca“, Društvo za srpsko-nemačku saradnju, Internet: <http://www.drustvosns.org> 29/11/2010
41. Jovanović, Lj, „Državljanstvo i međunarodno pravo“, *Pravni život*, 1995, br. 12.
42. Konstantinović, M., „Stara pravna pravila i jedinstvo prava“, *Anali Pravnog fakulteta u Beogradu*, br. 4/1957.
43. Kočović, B., *Žrtve Drugog svetskog rata u Jugoslaviji*, Sarajevo, 1990.
44. Maričić, Slobodan, *Folksojčeri u Jugoslaviji – Susedi, dželati, žrtve*, Beograd, 1995.
45. Marković, Milan, *Zaštita, manjina u sklopu međunarodne zaštite ljudskih prava*, Beograd, 1956, str. 161.
46. Milošević, Slobodan, *Izbeglice i preseljenici na teritoriji okupirane Jugoslavije 1941-1945*, Beograd, 1981.
47. Mirnić, Josip, *Nemci u Bačkoj u Drugom svetskom ratu*, Novi Sad, 1974.
48. Mitić, Miodrag, *Nacionalne manjine - Prava pripadnika manjina i zaštita teritorijalnog integriteta država*, Beograd, 1998.
49. Mitrović, Andrej, „Nemački privredni prostor i Jugoistočna Evropa“, *Istorijski časopis*, 1974, vol. 21.
50. Pavlica, Branko, *Jugoslavija i Nemačka 1951-1984*, Smederevo.
51. Pavlica, Branko, „Sudbina Nemaca u Jugoslaviji“, u: *Spoljnopolitičke studije – aktuelna prošlost, savremena međunarodna aktuelnost*, Beograd, 2007.
52. Paunović, Milan, „Pravo na imovinu“, u: *Ljudska prava – pet decenija od usvajanja opšte deklaracije o pravima čoveka*, Beograd, 1998.
52. Perazić, Gavro, *Međunarodno ratno pravo*, Beograd, 1966.
53. Perović, Slobodan, „Svojinsko pitanje“, u: *Pravno filozofske rasprave*, Beograd, 1995.
54. Petranović, Branko, *Politička i ekonomska osnova narodne vlasti u Jugoslaviji za vreme obnove*, Beograd, 1969.

55. Radojković, V.M., *Rat i međunarodno pravo*, Beograd, 1947.
56. Ristović, Milan, *Nemački „novi poredak” i jugoistočna Evropa 1940/41-1944/45, Planovi o budućnosti i praksa*, Beograd 1991.
57. Stojković, Đ., Martić, M., *Nacionalne manjine u Jugoslaviji*, Beograd, 1953.
58. Todorović, Vladimir, *Denacionalizacija između nacionalizacije i privatizacije*, Beograd, 2001.
59. Ugričić, Miodrag, *Novčani sistem Jugoslavije*, Beograd, 1967.
60. Čulinović, Ferdo, *Okupatorska podjela Jugoslavije*, Beograd, 1970.

ODABRANI IZVORI IZ MEĐUNARODNE PRAKSE

1. Agreement on Reparation from Germany, on the Establishment of an Inter-allied Reparation
2. Agency and on the Restitution of the Monetary Gold”, Paris, 14 January 1946.
3. “Application no. 42527/1998”, *Prince Hans-Adam II of Liechtenstein v. Germany*, ECHR.
4. “Application no.s 18890/1991, 19048/1991, 19342/1992, 19549/1992”, *Mayer & Others v. Germany*, Commission Decision of 4 March 1996, Decisions and Reports, vol. 85.
5. “Basic Principles and Guidelines on the Right to a Remedy and Reparation for Victims of Gross Violations of International Human Rights Law and Serious Violations of International Humanitarian Law”, UN Doc. A/RES/60/147, 21. March 2006.
6. “Case concerning Certain Property (Liechtenstein v. Germany)”, Preliminary Objections, 10 February 2005, International Court of Justice Reports, 2005.
7. “Communication no. 669/1995”, *Malik against Czech Republic*, UN Human Rights Committee, 21 October 1998.
8. “Communication no. 945/2000”, *Marik against the Czech Republic*, UN Human Rights Committee, 4 August 2005.
9. “Council Regulation No 622/98 of 16 March 1998 on assistance to the applicant States in the framework of the pre-accession strategy, and in particular on the establishment of Accession Partnerships”, *Official Journal L 85*, 20 March 1998; Revised 1999 and 2001.
10. “Das Schicksal der Deutschen in Jugoslawien”, *Dokumentation der Vertreibung der Deutschen aus Ost-Mitteleruropa*, Bundesministerium für Vertriebene Flüchtlinge und Kriegsbeschädigte, Düsseldorf, 1961, vol V.
11. “Decision as to the Admissibility of Application no. 33071/1996”, *Malhous against the Czech Republic*, Grand Chamber of the European Court of Human Rights, 2000.

12. “Decision as to the Admissibility of Application no. 40057/1998”, *Des Fours Walderode v. Czech Republic*, 2003.
13. “Decision as to the Admissibility of Application no. 38645/1997”, *Polacek and Polackova against the. Czech Republic*, Grand Chamber of the European Court of Human Rights, 2002, para. 43.
14. “Enlargement News in Brief – Bens Decrees should be Obstacle”, *Europa –Enlargement Weekly*, 18 March 2002, Internet: http://europa.eu.int/comm/enlargement/docs/newsletter/weekly_180302.htm
15. “Final Act of the Paris Conference on Reparation”, Command Paper 6721, 1947; Department of State, Bulletin, 1945, n°13.
16. “Final Report on the Impact of Findings of the UN Human Rights Treaty Bodies”, International Law Association, Berlin, 2004, para. 39.
17. “Foreign Relations of the United States, the Conference of Berlin”, FRUS, vol. 2.
18. “Judgment no. 164/1994”, Constitutional Court of the Czech Republic, 12 July 1994.
19. “Law of the Alleviation of Some Property Injuries”, Law no. 403/1990.
20. “Law on Extrajudicial Rehabilitation”, Law no. 87/1991;
21. “Law on Land and Agricultural Cooperatives”, Law no. 229/1991.
22. “Le systeme d’occupation des nazis en Slovenie”, *Les systemes d’occupation en Yougoslavie 1941-1945*, Belgrade, 1963.
23. “Principles on Housing and Property Restitution for Refugees and Displaced Persons”, UN Doc. E/CN.4/Sub.2/2005/17, 28 June 2005.
24. “Protocol of the Proceedings”, article XII, 1 August 1945, The Berlin Conference, 17 July-2 August 1945.
25. “The Potsdam Declaration: Tripartite Agreement by the United States, United Kingdom and Soviet Russia concerning Conquered Countries, August 2, 1945”, in: *Pillars of Peace: Documents Pertaining to American Interest in Establishing a Lasting World Peace, January 1941 – February 1946*, Carlisle Barracks, PA: Army Information School, 1946, Article 13.
26. „Službeni list“, br. 66, 10. septembar 1943; „Službeni glasnik NR Srbije“, br. 251/1945; br. 39/1945 i br. 4/1946; br. 9/1947; „Službeni list DFJ“, br. 2/1945; br. 36/1945; br. 39/1945; br. 40/1945; br. 56/1945; br. 59/1945; br. 64/1945; br. 51/1946; br. 29/1947. „Službeni list FNRJ, br. 64/1947; dodatak br. 5/1955; br. 47/1951; 105/1948; br. 78/1946; br. 105/1947; br. 22/1953; br. 24/1946; br. 107/1947; 105/1948; 21/1956; 55/1957; 24/1959; 24/1961; br. 3/1948; br. 4/1959 i br. 49/1959; br. 5/1963; br. 5/1963; br. 51/1946; br. 52/1958; br. 3/1959; br. 61/1946; br. 63/1946; br. 86/1946; br. 86/1946; br. 98/1947; br. 98/1947; br. 98/1948; Službeni list SFRJ“, br. 10/1965;

27. „Ugovor o miru između savezničkih i udruženih sila i Nemačke“, 28. jun 1919, *Službene novine*, br. 119a/1920 i 224-XXX/1922.
28. „Ujedinjene nacije“, *Zbirka dokumenata 1941-1945*, Beograd, 1948.
29. *Zakonska odredbe o privremenom pravnom položaju Njemačke narodne skupine u Nezavisnoj državi Hrvatskoj*, „Narodne novine“, br. 2/1942.
30. *Zakon o denacionalizaciji*, „Uradni list Republike Slovenije“, br. 27/1991.
31. *Zakon o naknadi za imovinu oduzetu za vrijeme jugoslovenske komunističke vladavine*, „Narodne novine Republike Hrvatske“, br. 92/1996.

Dr. Duško DIMITRIJEVIĆ

**DEMANDS FOR PROPERTY RESTITUTION
OF THE FORMER GERMAN MINORITY IN SERBIA**

ABSTRACT

The human rights and freedom corpus in contemporary international law has made topical property rights members of the German minority in Eastern and South-East European countries were deprived of during and after the end of World War II. The goal of dispossessing them of their property was to consolidate the demolished economy and plundered and destroyed national wealth on the part of the Axis powers and above all by, Nazi Germany and its satellites. Taking into account the fact that various categories of persons were dispossessed of their property and not only members of the German national minority that directly or indirectly participated in the occupation and the war of aggression against the states mentioned above, the demand for restitution of their property several decades after also opens the question of their legal and political rehabilitation and then revision of the legal and historical facts that could produce only limited institutional and legal effects within the changed socio-political circumstances. For the complexity of the restitution problem, an analysis should be done of the legal and historical heritage, which does not preclude examination of possible international implications, this also including negative effects that demands for restitution can have on the European integration process.

Key words: restitution, property, german minority, volksdeutschers, Yugoslavia, Serbia, Czech Republic, European Union.